

•

Felsefeya presokratîk

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

*Felsefeya presokratik
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2022-Almanya-Berlin
Grafik: zendî şîyar*

.
ISBN 968-4-940926-25-2

Pêşgotin:

Felsefeya presokratikî wê weke pêvajoyek felsefeyê a destpêkê ku wê di demên kevnera de wê hin bi hin wê pêşkeve bi fahmkiirnên wê li ser xwezayê re. Wê dema ku em bahsa wê bikin wê ev dem wê hinek demên wê yên piçûk ên destpêkê wê hebin. Minaq dema homerus û hesiodos û hwd wê karibê wê di wê temenê de wê weke demek destpêkê wê di rengê de wê salixbikê û wê werênê ser ziman.

Piştî wê hin bi hin wê pêvajoyek hizirkirinê a weke ji ya dema mitolojiyî bi ber ya dema aqilê felsefeyê û hwd ve wê di rengê de wê weke ku wê pêşkeve. Di wê çerçoveyê de ku em bahsa wê demê bikin wê di wê çerçoveyê de wê gelek aliyên wê demê ên weke bi pêvajoyên hizirkirinê ên destpêkê re wê bibê.

Di serî de wê dema ku em bikin ku wê demê wê fahmbikin wê, di serî de wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê li mijarên ku wê hilde li dest û wê rengê fahmkirinê û hwd wê çawa wê bibê wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di rengê de wê fahmbikê ku wê mijare felsefeya dema berî sokrat wê di wê çerçoveyê de wê bi mijarên wê re wê zêdeyî wê berfireh bê. Thales wê mijare hebûnê wê hilde li dest û wê avê wê weke destpêkê wê bi têtînek rêgezî wê di wê de wê hilde li dest. Anaximender wê di rengê de wê têtîna apeiron wê di rengê de wê, bi wê re wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê dihilde li dest wê bibê. Anaximenes wê mijare hewayê wê di wê temenê de wê hilde li dest û wê li ser wê re wê bixwezê ku ew wê şîroveyek felsefeyî ew pêşbixê û wê werênê ser ziman.

Zanon wê bi têtîna paradoksan wê bihizirê û wê hizrên xwe wê li ser têtîna mantiqê û hwd re wê werênê ser ziman. Melissus wê bi têtîna gerdûnê a ahengbar wê bihizirê û wê di wê temenê de wê têtîna parmenides a tek'ê wê di rengê de wê şîroveyê wê weke yek'ê wê şîrovebikê. Di têtîha gotina yek'ê de wê têtîhek pirrani wê hebê û ew wê di wê temenê de wê hebûnê wê weke ji gelek beşan wê pêkwere wê bi wê re wê di rengê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Piştî wî ku wê hizrên wî ji wan re wê bibê peyxam Leucippus û demokrit wê di rengê de wê bi wê re wê hizra xwe wê werênê ser ziman û wê di awayekê de

wê bi wê re wê hizrên xwe wê bi têtîna gerdûnek ji pirraniyan pêkdihê wê şîrovebikê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê têtîna atomê bi teorikî wê di wê temenê de wê pêşbixin û wê di wê de wê kûr bibin. Mijare têtîna atomê wê bi temenekê empirikî wê bê hildan li dest û wê were hanîn li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, ji xosletên hebûna tiştê ku wê melissus wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê hem bi nicelik û hem bi nitelikê wê bêtê ser ziman wê di rengekê de wê bingihê teorizekirinê bi têtîna atomê û hwd jî wê di rengekê dind e wê weke ku wê bi wan re wê di rengekê de wê weke ku wê di awayekê û rengekê de wê weke ku wê biafirênê û wê werênê ser ziman.

Teorizekirinê bi têtîna atomê re wê weke destpêkek giring a bi fahmkirin wê biafirênê. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê bi wê teorizekirinê wê felsefeya xwezayê wê di nava jîyanê de wê dest bi hizirkirina bi têtîna sedemê wê bikê. Mijare felsefeyê wê di dewama wê de ku wê heta ku wê were dema sokrat wê hin bi hin wê aliyekê din wê bi xwe re wê bide pêşxistin û ew jî wê têtîna aqilmeşandinê bê. Di wê temenê de wê aqilmeşandin wê weke aliyekê bi hizirkirinê ê teybet ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê û şewayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê haraklit wê bi hizrên xwe yê bi têtîna gûharîne û logosê ku wê werênê ser ziman wê weke çerçoveyek hizrî a kûr jî wê weke di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di mijare felsefeya atomê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di çerçoveya felsefeya xwezayê a demên kevnera de wê weke têtînek kûrbûnê wê werênê ser ziman. Wê encama hizirkirinê bi armanca ku wê çawa wê koka hebûnê, tiştê û jîyanê û hwd wê were fahmkirin û an wê li wê were têtîniştin wê bi wê re wê ew wê were kirin û wê were lê hizirkirin. Empedokles wê dema ku wê çar element û du hêzan wê pêşbixê wê li ser wê temenê wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Mijare atomê wê di wê nûqtayê de wê ew wê bi xwe re wê werênê ser ziman ku ew wê yek û an tek'a parmenides wê di rengekê de wê weke

têgînek bingihîn a nayê qatkirin û an gûharîn wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê were ser ziman.

Di rengekê din de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare atomê wê di wê çerçoveyê de wê weke têgînek bingih wê derkeve li pêş. Di wê derketina li pêş de wê, felsefeya empedokles wê hilde li dest wê giring bê. Ber ku ew wê di rengekê de wê li ser wê re wê têgînek salixkirinê wê di şewayekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê dikê. Ew têgîna atomê a 'nayê qatkirin' ew wê, esas digirê û wê dema ku wê hebûna fîzîkî wê dihênê ser ziman wê bi wê têgînê wê li wê bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê weke ew atom an weke ku ew dihênê ser ziman logoyan ku ew dihêna ba hev ew hebûnek fîzîkî wê diafirênin. Li gorî wî bi wê yekê ew wê bingihê hebûn û xwezayê wê biafirênin û ew wê ne kêmbibin û ne jî wê zêde bibin. Wê tenê wê cih bigûharênin. Wê dema ku ew bi çî awayê ew hatina ba hev ew wê awayekê û an tiştê bi hebûna wê re wê biafirênin. Di wê çerçoveyê de ew wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê dihênê ser ziman.

Çerçoveya hizirkirinên empedokles wê di wê temenê de wê bi mijare têgînek epistemîkî a fîzîkî re wê di dewama wê de wê dikarê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Weki din wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê dikarê wê fahmbikê ku ew wê, di wê temenê de wê mijare hebûnê wê, çerçoveyek wê ya fahmkirinê a giring û baş wê bêne ser ziman. Piştî wî, heta ku wê dem wê were dema epîkur wê di wê çerçoveyê de wê teorizekirinên epîkur ên bi têgînek rasyonali ku ew wê dervî têgîna demokrit a empirîkî wê bi wê re wê li wê bihizirê wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê û rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Armanca felsefeyê, li gorî Epîkur, jiyaneke bextewar, aram û biaştî û bêtirs, û serbixwe û di şahbûna dilê xwe de wê bijê. Ew hîn bû ku kêf û êş pîvana qencî û xerabiyê ye; ku mirin dawiya beden û can e, loma jî xwûda xelat û ceza nadin mirovan; ku gerdûn bêdawî û bêdawî ye, û bûyerên li cîhanê di dawiyê de li ser tevger û danûstandinên atomên ku di fezayê de diçin pêk tên.

Fêrbûnên epîkur wê di awayekê de wê weke ji filosofên demê ên girêkî wê weke ku wê di awayekê de wê dûrkeve wê dîmenekê wê di destpêkê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lê dîsa wê weke bi demokrit re wê xwediyê heman rêgezan bê. Li gorî demokrit wê hevgrîtinên dûnyayî di

fezeyaya vala de wê ji atoman wê bibê wê werênê ser ziman. Ew wan atoman weke pirr piçûk ku ew nayên din û nayên qatkirin tefkir dikê û dihênê ser ziman. Li gorî wê her tişt wê bi levketina atoman û li hev badana wan wê bi wê biafirê. Di wê tevgeran wan de wê ti armanc û plan weke pêşde heyî wê nebê. Teoriya wî ya li ser atomê ku ew wê di hevrastek rastarast de wê nebê. Lê tevgerên wan wê bi levketin û lev tawandinê wê bi wê re wê bibê. Demokrit wê dixwest ku ew teoriya xwe ya atomê heta jê were ew ji têngînek pêwîstî nî dûr wê werênê ser ziman. Ev aliyên wî yên hizirkirinê wê di rengekê de wê ne dûrî rengên hizirkirinê ên epikur jî bin. Ber vê yekê wê karibê wê bi wê çerçoveyê bibê ku wê hevbeşî wê di nava wan de wê di wê rengê fahmkirinê de wê di nava wan de wê hebê. Epikur wî destûr da jin û koleyan ku ew werina dibistana wî. Wî weke yê pêşî ê wê demê bê ku wê li hemberî tirsaya ji xwûdayan wê bisekinê ku ew were derbaskirin. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê tirsaya mirinê wê bide derbaskirin. Bi pêşîyara ku mirov xwe ji wê tirsê dûrbikê û li jîyane xwe binerê. Wê piştî mirinê wê jîyanek din nebê wê bînanê ser ziman.

Weki din ev gotin jî wê ya epikur bê û wê bibêjê ku wê dema mirin hebê ez tûne me. Lê li devere ku mirin nebê ez hema' wê hizra xwe wê bînanê ser ziman. Epikur bi awayekî red kir ku xwûdan bi her awayî xwe di nav kirin û têkiliyên mirovan de cih digirin. Di nameyekê de ji Herodot re, wî nivîsiye ku wî, di wê de hanîya ser ziman ku wê têkiliya xwûdayan bi diyardeyên xwezayî re jî nîne; argumana wî ev bû ku belkî nikaribin bi bûyerên di xwezayê re tiştêkî bikin.

Hizrên epikur wê di rengekê de wê di demên dawî ên felsefeya xwezayê a dema piresokratikî de wê werina ser ziman û wê di wê temenê de wê di xwe de wê hin bi hin wê hinek têngî û aliyên din wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê bibênina ser ziman.

Felsefeya dema piresokratikî wê bi gelek hizrên xwe yên ku wê pêşbixê wê bi zanyarî wê heta demên hemdem wê pêşavajoyekê wê ji temen ve wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê giring bê ku mirov wan li ser temen û rastîya wan re wê, bi aliyên wê yên felsefeyî a bi dîtbarîya wê ya epistemikî, rewîstî, mantiqî, rasyonali, û hwd bi hemû aliyên wê yên din re ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. ..

Abdusamet Yigit

Destpêk: têketina li felsefeya dema presokratîk

Di mijare felsefeyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê felsefeya xwezayî a demên berî sokrat bê. Di wê nûqtayê de wê dema ku ew wê bahsa wê were kirin û ew wê were hanîn ser ziman wê di rengekê de wê bi gotina 'presokratîk' wê were ser ziman. Ya ku wê ji wê gotinê wê di destpêkê de wê were fahmkirin wê felsefeya berî sokrat bê. Di felsefeyê de wê weke zayinekê ku wê sokrat wê were herêkirin wê di wê nûqtayê de wê bi rengê hizirkirina wî ve wê hinekê jî wê di wê temenê de wê weke ku wê girêdayî bê.

Di wê nûqtayê de wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya a demên berî sokrat de wê dema ku em li wê bihizirin wê di wê nûqtayê de wê dikarê wê di destpêkê de wê bi awayekê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Wê pêşî wê bi rengê wê yê bi felsefeya xwezayî bê. Lê di wê nûqtayê de wê di nava hizrên ku wê di wê temenê de wê werina ser ziman ku em bi hizrên demokrit biikin ku em fahmbikin an jî ên weke pisagor bê, û yan jî gelek filosofên din ên demê bê wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê ku wê mijarên ku ew di wê de wê werina hildan li dest wê di rengekê de wê weke bi mijare felsefeyên demê ên weke bi mijarên demê ve wê girêdayî wê werina ser ziman bin.

Di felsefeya demên berî sokrat de wê, aliyên ku wê weke ku wê werina dîtî wê lêpîrsênên li ser gotina xwûdayê bixwe jî bin.. Di helbestên homeros de bin û an di helbestên Hesiodos (bz 750-650) bê wê were dîtî ku wê gotina xwûdê wê di wê temneê de wê were ser ziman. Di helbestên wan de wê di rengekê de wê, mijare xwûdayan wê weke mijarek ku ew êdî hin bi hin wê bi ber mirovbûnê ve ku ew çendî ku ew diçê wê êdî wê ji mirov dîrkeve wê d irengê de wê were dîtî ku ew wê were hanîn li ser ziman.

Di dewama wê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya xwezayê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê, di rengekê û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê, hizrên Hesiodos û Orpheus wê di wê

temenê de wê, bi mijarên xwûdayî û rengê kirina wan û sînorên kirina wan wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê werina ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, mijare felsefeya xwûdayî wê pêşxistina wê, di aslê xwe de wê ne ji ber ku ew dixwezî ku ew wê çerçoveyek felsefeyî a xwûdayî wê bikin û wê werênina ser ziman bê. Vajî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin ku wê çawa wê xwe di şewayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Di helbestên homeros, Hesiodos û Orpheus de wê, were dîtin ku ew wê xwûdan wê çi karibin bikin û an wê çawa wê bikin û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê ku ew wê bi wê re wê bikina mijare lêpîrsênê. Di wê temenê de wê rengê wê kirinê a bi navê xwûdan û an yazdanan wê di rengekê de wê dênina ser ziman.

Di kurdî de wê gotina yazdanî wê zêdetirî wê di fahmkirina wê de wê, çerçoveyek fahmkirinê a dema mitolojikî wê bi xwe re wê bide me. Wê bi fêrsa xwe ya fahmkirinê wê di têngînek pirr xwûdayî de wê weke têngînek fahmkirinê wê bide me. Ya xwûda'yê wê hinekê din wê bi nepeni, sermedî, nedîyarî, û tekbûna wê re wê di rengekê de wê werê hanîn li ser ziman Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di felsefeya xwûdayî de wê, dikarê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, mijare gotina xwûdayî an yazdanî wê di wê temenê de wê were fahmkirin. Di wê nûqtayê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê ji wê têngîna prranyî a yazdanî bi ber têngîna xwûdayî a tekbûniya wê re wê, di wê demê de wê bibê. Hinekê jî wê hizra zane yên wê demê ên weke van helbestvanan wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dewra mitolojikî a bi hizira pirraniya yazdanî wê di rengekê de wê weke ku wê bi xwe re wê bide girtin.

Di wê çerçoveyê de wê, di felsefeyê de wê hinekê jî wê salixkirin wê weyî wê ya teybet a ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke li wê bihizirê û wê kaeribê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê û renegeê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê

karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Hizrên di wê nûqteyê de ku wê werina ser ziman wê yekser wê wateyek wan ya giring wê di wê temenê de wê hebê ku mirov wê karibê di rengê de werênê ser ziman bê. Ew jî wê di wê temenê de wê lêpîrsînekê wê di salixkirinên xwe de wê bihawênin. Minaq wê di wê temenê de wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Salixkiirnên humeros ên di helbestên wî yên bi navê Îlyada û Odysseia de ku wê bikê de wê di wan de wê dîmenekê fahmkirinê ê teybet wê di rengê de wê weke ku wê êdî wê bikê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di wê rengê de wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê di tefsîrên xwe de wê yazdanan wê weke di pêjnên salixkirî ên weke di rengê mirovan de wê di rengê de wê werina kirin. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê pêjna mirovên bi xosletên yazdanî wê di wê rengê de wê bide pêşxistin û wê di wê temenê de wê êdî wê di nava hizirkirinên piştî de wê ew wê lêpîrsîn wê bi wan re wê were kirin ku ew yazdan wê di wê pêjnê de wê çî karibê wê bikê û wê hêzra wî û an wê li çî wê bigihijê û hwd re wê lêpîrsînekê wê di rengê de wê bi wê re wê êdî wê bikê.

Salixkirinên bi yazdanî wê bingihê wê biafirênin ku wê çawa wê ji wê demê û temenê wê derbashûn wê bibin wê di wê temenê de wê bibê. Wê di aslê xwe de wê nîşanaka wê jî bin ku wê çawa wê di rengê de wê, serwerîya aqîlbûnek bi rasyonali ku ew pêşdikeve jî bê. Di nava wê de wê, êdî wê cihê yazdanên ku ew wê du teliyên xwe wê li hev bidin ku wê tiştê wê biafirênin û an jî wê tiştê wê di serê xwe de wê bihizirin û wê bibêjin "bibe!" ku wê bibê wê dewra wan wê dawiyê bi wê re wê weke ku wê li wê werênê. Mijare aqîlê xwûdayî wê di wê temenê de wê hatina wê ya ser ziman wê di wê temenê de wê hinekê jî wê bi wê çerçoveya wê têgîna rasyonalityê wê çawa wê were fahmkirin û wê di wê de wê çî rast û ne rast wê were kifşkirin wê hinekê jî wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare lêpîrsînên xwûdayî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li

wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ji wê aliyê ve wê destpêka demên felsefeya presokratikî wê hinekê jî wê ji wan aliyan ve wê bi hizirkirinên ku ew wê ji hev wê werina derhanîn û hwd re wê were dîtîn ku wê di şêwayekê de wê bibê. Wê bi wê re wê ev hanînên ser ziman wê çawa wê di temenekê rasyonali de wê li ser wê temenê wê were rûnandin wê bi wê re wê were dîtîn ku ew wê bibê û wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Tabi di mijare fahmkirina felsefeya filosofên dema presokratikî de wê dema ku mirov wê li ser wê bisekinê wê di renekê de wê weke ku wê were dîtîn wê karibê wê di bin hinek sernavan de wê hilde li dest bê. Ya ema pêşî wê bi helbestên weke Hesiodos û Orpheus û hwd re wê di reneke de wê weke ku wê bibê. Wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev dem wê weke demek ku wê di wê de wê têtînin berê ên weke yên bi yazdanî û kiryarên wan û hwd re ku wê werina ser ziman û wê hin bi hin wê dîmenekê lêpîrsînê jî wê bi xwe re wê, bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê ev jî wê weke fêrsek fahmkirinê ku wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin wê ew bê ku wê çawa wê di şêwayekê de wê mijare lêpîrsînê wê bi kiryarên yazdanan wê li ser başî û nebaşiyê re wê, di renekê de wê bê kirin. Di nava mitolojiya demê de wê ji xwe fêrsa başî û nebaşiyê bi yazdanan re derketina li pêş a bi kirinên wan re wê di serî de wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê karibê wê bi kirpênê bê û wê werênê ser ziman bê.

Ev wê di mejî de wê, di renekê de wê hin bi hin wê di derbarê kiryara baş û nebaş de wê, di renekê de wê têtînek fahmkirinê wê were kirin. Di dewama wê de wê dema ku wê yazdan wê di wê temenê de wê bi başî û an nebaş wê were şîrovekirin wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê ku wê di wê temenê de wê xwediye renekê fahmkirinê bê. Wê di wê temenê de wê ev têtîn wê hin bi hin wê di mejî de wê bèn salixkirin û wê piştî wê ew salixkirin wê di renekê de wê bi hatina wan a ba hev û an ber hev wê di şêwayekê de wê were dîtîn ku wê bibê.

Felsefeya yazdaniyê wê ji wê aliyê ve wê aliyekê lêpîrsîner ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê fahmbikê wê xwe bi wê re wê di şêwayekê de wê bide dîyarkirin.

Felsefeya yazdaniyê wê di wê demê de wê di serî de wê, ev wê, di wê temenê de wê ne tenê wê bi ya baş û fêrsa wê ya fahmkirinê re wê, ew wê ya nebaş wê were dîtin û wê were fahmkirin. Wê di wê temenê de wê di nava têtîna û rengên fahmkirinê de wê were salixkirin. Ev ali wê di rengê de wê ji aliyekê din ê duyem ve jî wê dîmenekê fahmkirinê wê hinbi hin wê bi xwe re wê di şêwa û rengê de wê weke ku wê biafirênê û wê werênê ser ziman bê. Ew jî wê li hemberî jîyanê, mirov û hwd wê kiryarên yazdanan û encamên wan ku wê werina lêpîrsîn wê di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê wê yê ku wê bi têtîliya mirov û yazdanan re wê ne tenê wê bi aliyekê fahmkirinê a nava wan de re wê were ser ziman. Wê ji aliyekê din ve jî wê bi aqilekê rasyonel wê ew têtîli li ser temenê were û bibê û yazdan pêwîste çî bikê û hwd wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê, diawayekê de wê were dîtin ku ew wê li wê were lê hizirkirin. Lêpîrsînên bi yazdanî wê, di wê nûqtayê de wê, bi demê re wê hin bi hin wê bi aqilekê rasyoneli wê li ser temenekê fahmkirinê wê were rûniştandin. Ev jî wê weke encamake wê ya giring bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Di rengê de wê mijare filosofên demê ên destpêkkê wê weke bi helbestgeriya xwe re ku wê bi wê çerçoveyê êdî wê çerçoveyek fahmkirinê wê weke ku wê biafirênin wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Lêpîrsînên yazdanî wê di wê temenê de wê, hin bi hin wê xwe di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê bide dîyarkirin bê. Wê jî wê dikarê wê di rengê de wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê xwediyê şêwayekê fahmkirinê bê. Di dewama wê de wê, di wê demê de wê ev çerçoveya hizirkirinê wê bi demê re wê piştî wê ku wê têtî bibê wê bi xwe re wê têtîna hizirkirinê û hwd a ku wê filosofên weke parmenides wê bi têtîna yekê re wê werênê ser ziman û hwd re wê li wê bihizirê bê. Paermendes wê di rengê de wê dema ku ew wê yekê dihênê ser ziman wê di rengê de ku ew di farqê de bê û ne di farqê de bê wê aliyekê ku wê bi têtîna gerdûnê a weke bi fêrsa fahmkirina destpêkê û hwd re wê, di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Ev wê ji aliyê fahmkirinek felsefeyî ve wê bingihê têtîna herheybûnê û an sermeditiyê wê di rengê de wê weke ku wê bo wî di rengê de wê weke ku wê ji holê wê rabikê. Didewama wê de wê ew jî wê were dîtin ku ew wê bikê û wê werênê ser ziman ku wê, 'yek' a parmenides wê di wê temenê de wê di rengê de wê li wê bihizirê. Filosofên weke Zanon ku wê li ser wê kevneşopiyê wê

bihizirin wê di rengekê wê di mantiqê wê gihiştina fêrsa yekititîyek levkirin de wê minare nakokiya xwe û her wusa têgîna ya dîyalektîkî wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Li vir bi gotinekê jî wê karibê bahsa hizra Zanon di dewama wê de wê bikê. Ew jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê a zanon wê di çerçoveya wê yekê de wê hiyararşîyekê wê bi fahmkirinê wê di çerçoveyek dîyalektîkî a levkir de wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Di têgîna nakokiya Zanon de wê yekitîyek dijberan wê di wê temenê de wê weke ku wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Lê mijare dîyalektîka wî giring a ku mirov wê hinekê di wê de wê kûr bibê û wê bi fêrseke zanînê û jîyanî wê fahmbikê bê.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di wê rengê de wê, ev xate filosofên stoayîyan jî wê bibê peyxam. Ew wê di rengekê de wê li ser temenekê emprîkî wê di rengekê de wê bihizirê û wê, di navaroka wê de wê bi têgînek rasyonali wê bixwezê ku ew wê, bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê gotinên weke 'zêhn weke lawhayek valaya' wê li ser wê temenê wê weke ku wê bi levbikê û wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Li gorî wî, her tiştê rastîn bûjenî ya. Lê gerdûn wî, tenê ji bûjena pasîf pêk nayê. Ji xeynî bûjena pasîf a gerdûnê, ku tevahiyek rêkûpêk û bi avahiyek guhezbar e, hêzek din heye ku di xwezayê de hêmana rêkûpêk, çalak nimînêr dike. Ev hêza çalak ji bûjenê û an maddê ne cuda ye, lê aliyek cûda yê bûjenê ye. Tiştêk nazik e ku bi berdewamî diherike, mîna herikîna hewayê an bêhnekê. Zenon dibêje ku ev hêz agir e; Li gor wî ev agir bi her tiştê ku heye belav dibe. Taybetmendiya herî bingehîn a vî agirê bûjenî jîr e. Ev agir cureya herî bilind a heyînê ya gerdûnê ye. Li gorî Zenon, Xwûdê her tişt e. Ankû Xwûdê agir an bêhna germ e ku kesan bi hev re dike yek. Ew hiş an jî hêza mantiqî ya di nava xwezayê de ye. Dibêjin ku Xwûdê agir e an hêzek aqilane ye ji bilî gotina ku xweza ji hêla aqil û rêgeza aqil ve serwer e. Bûjen li gorî vê rêgeza têtîkîliya navxweyî tevdiqere. Zenon dibêje ku di têtîgîhîştina wî ya zanînê de peyv ramanan îfade dikin û raman jî di encama bandûra bûjenekê ya li ser hiş de derdikeve holê. Hiş ji jidayikbûnê ve xalek vala ye, û ji ber ku bandûra tiştên li cîhana derve distîne ew ramana xwe tijî dike. Zenon di

têgihîştina mirov û rewîstê de dibêje ku mirovê ku parçeyek ji dînyayê ye jî heyînek bûjenî ye û para hebûna wî ji agirê pîrozî dibê. Ev agir di mirov de gîyanê wî diafirîne. Ew îdia dike ku gîyanê mirovî di aqil û hiş de îfadeya xwe ya herî baş dibîne. Rewîstê Zenon ji aliyekî ve li ser aqil û zanîne ya û ji aliyê din ve nimînêkirina li ber sazûmana xwezayî ya.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê ji wê aliyê ve wê felsefeya Zanon wê nedûrî têngîna zerdeştîyên demê ên medî ku ew di rengekê de wê agir wê weke çavkaniya hebûnê wê bibînin û wê di wê rengê de wê bi gelek awayan wê bigihênina li tefsir û şîrovevê cihê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê dema ku em fahmkirina Zanon wê dixwênin wê di şêwayekê de wê weke ku ew heya wî ji wan hebê wê intibayek xort wê di wê temenê de wê weke ku wê bi mirov re wê di rengekê de wê weke ku wê biafirê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de bi wî re wê werênê ser ziman bê. Hizrên Zanon wê di wê temenê de wê bi felsefeya wî ya kûr re wê, di wê temenê de wê derkeve li pêş. Ew wê di wê temenê de wê yekitiya permanides wê di wê temenê de wê 'ji têngîna tekîtiyekê' wê bi ber têngîna yekitiyekê ve wê di wê temenê de wê bigihênê li şîrovevê wê, di dewama wê de wê ji filosofên pluralist re jî wê di rengekê de wê bi wê re wê, weke ku wê ji aliyekê ve wê bi hizrên xwe wê weke ku wê bibê peyxam.

Têngîna filosofên pluralist emê li jêr wê li ser wê bisekin in. Lê ew wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê weke nerînek li xwezayê bê. Lê wê di wê wê nûqtayê de wê hinek sedemên wê hebin ku em di wê nûqtayê de wê girêdanê di nava hizrên pluralistan û yên zanon de wê dênin. Ew sedem jî wê têngîna wî ya yekitiyê ku wê bi şêwayekê aqilmeşandinê wê di rengekê diyalektikî de wê weke ku wê bi wê re wê bigihênê şîrovevê fahmkirinê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, rengekê hizirkirinê wê biafirênê.

Lê di wê nûqtayê de wê, qatagoriya rengê hizira Zanon wê di rengekê de wê bi rengekê têngînî wê rêgeza logos a haraklit re wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê. Haraklit jî wê weke Zanon wê di rengekê de wê çavkaniya bûyinê wê êgir wê bibîne û wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi rêgezî û di çerçoveyek têngînî a gerdûnê wê bêne ser ziman.

Haraklit wê di wê nûqtayê de wê ji aliyekê ve wê, mijarên mantiqî ên levkir û di ahengekê de ku wê weke Zanon wê li ser wan wê bisekinê di

çerçoveyek gerdûnî û fahmkiriina wê de wê ji xwe re wê bikê mijar û wê li ser wan wê bisekinê.

Di wê çerçoveyê de wê dîmenekê hizirkirinê wê bi xwe re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Hîara haraklit wê di wê çerçoveyê de wê, di wê ahengekê de wê di yekitiyek gerdûnî de wê bi rêgeza logosê ku ew çavkaniya hemû tiştî wê dibînê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Gelek şîroveyên ku wê anaxsimender wê bi têngîna Apairon'ê re wê werênê ser ziman û Anasimenes wê di çerçoveya têngîna 'hawayê' de wê werênê ser ziman ew wê di rengekê de wê, di şewayekê de wê bigihênê li hev. Lê di wê nûqtayê de wê mijare çavkaniyê wê di wê nûqtayê de wê ku wê weke êgir wê werênê ser ziman wê piştî Zanon û haraklit wê bi filosofên weke empedokles û têngîhiştina wî ya pluralist de jî wê di şewayekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê, mijare felsefeyê û mantiqê di wê temenê de wê di rengekê de wê hinek şîrove wê li ser wê re wê werina kirin. Lê bi zêdeyî wê rengekê fahmkirinê û fêrsa wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Ew jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi hizra têngînek rasyonal bê ku wê piştî wê hinekê wê stoayî û hinekê epikurosî wê di wê çerçoveyê de wê, ji xwe re wê bikina bingih û temen û wê li ser wê re wê bidest hizirkirinê wê bikin.

Di wê nûqtayê de wê şîroveyên Zanon wê hinek tiştên giring wê bi xwe re wê di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê weke ku wê were dîtin ku wê werênina ser ziman. Ev jî wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê giring bê wê bi wê çerçoveya rasyonali a jîyanî ku ew wê li wê dihizirê û di nava fenomenên jîyanî de wê levkirina nava wan bi têngînek mantiqî ku ew zêde wê bi navnekê jî wê li wê bigihijê wê werênê ser ziman. Di nava xwezayê de wê kirpendinên wî yên li ser têngîna zanin û hiş ku ew dikê wê di wê çerçoveyê de wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Weke ku me li jor hanî ser ziman wê rewîsta wî jî wê weke ya epkurosîyan wê di rengekê de wê, li ser temen û bingihêkê xwezayî wê avabê û ew bi wê re wê dixwezê ku ew bi temenekê kiryarî ên kirinî weke bi jîyanî û hwd re ew bi gihijê encamê. Ev wê, di nava hizra Zanon de wê li ser temenekê emprikî hem wê bi pluralistan re wê têngîliyêkê wê bide danin û hem jî wê bi hizrên filosofên weke pisagor ku ew li ser temenekê matematikî wê bi têngîhiştinekê bixwezê ku ew li gerdûnê binerê wê di wê temenê de wê, çerçoveyek hizirkirinê wê bi wî re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Em dikarin wê jî wê di rengekê de wê werênina ser ziman ku wê hizra Zanon wê weke ku wê were dîtin wê di dîyalektika wî ya bi girêdanê de wê bi rengê fahmkirina wê re wê li pêş bê. Sokrat wê di axiftinê û şêwayê pirsirsînê de wê dixwezê wê bi pêşbixê. Lê Zanon di nava fenomenên xwezayê û yên hiş û hwd de wê di hundûrê zêhnê de wê çawa wê bi biriqînên ji derve wê bi tişîkirinên wê hundurê vala ê zêhnê û hwd re wê bînenê ser ziman wê di dîmenekê de wê were fahmkirin. Hizirkirina Zanon wê bi serê xwe wê di wê temenê de wê giring bê ku em wê li ser wê bisekin in. Di hinek şîroveyan de wê weke Andre laks ku wê di xabate xwe ya bi navê 'felsefe presokratikî' de wê di dîmenekê de wê bixwezê wê şîrovebikê wê li ser temenekê girêdana hizirkirina abi hev re bi temenekê rasyonali ku wê werênê ser ziman wê, di dîmenekê di wê rengê de wê ya hizira Zanon û şêwayê wî yê hizirkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Zanon di jîyanek ku ew bi xwezayê re di nava ahenge de bê wê bi wê re wê çawa wê karibê bi siyan û rast wê were jinkirin wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê bi aqil û xwezayê wê bi tememî wê weke felsefevanekê xwezayî ku mirov wî bi hizra wî re wê werênê ser ziman bê.

Ew wê mijare salixkirina kesekê bi zane wê weke çawa wê bi laşê xwe wê weke ji rojê şawitî wê bînenê ser ziman. Ew wê şawatê wê weke pijtina di nava zanînê de wê werênê ser ziman. Zanon di rengekê de wê ne dixwest ku ew mijare mantiqê wê bi tememî wê di dîmenekê de wê derxê li pêş. Di temenekê rasyonali de ew li wê dihizirê. Ber vê yekê kesên weke Çîçero wê dema ku wê bahsa Zanon wê bikin wê weke 'di hildana mantiqê a li dest de wê ji pêşvanên xwe wê li jêrtir bê' wê di rengekê de wê pênasibikê û wê werênê ser ziman. Mirov nikaribê wê gotina Çîçero di rengekê de wê bixwênê ku wê Zanon wê ne xwediyê zaninekê di derbarê wê de bê. Vajî wê di rengekê de wî, di rengekê de weke ku wî di mantiqê de wê fahmkir û dît ku wê çawa wê, di awayekê de wê, bi fenomenî wê were hildan li dest jî wê di şêwayekê de wê, dîsa wê, weke bi serê xwe ji ya jîyanê û dîyalektika wê dîr wê were dîtin wê di dîmenekê de wê bibînenê. Ew di wê nûqtayê de wê weke ku wê hinek aliyên ku ew weke ne hatina fahmkirin û an weke bi pirsgirêk wan dibînenê û di wê nûqtayê de wê bixwezê ku ew wê bi wê temenê ew li wê bihizirê. Wê di têngîna xwe ya 'nakokiyê a pahniya aşîl' de wê, di aslê xwe de wê, dîmenê xwe yê hizirkirinê wê bi wê çerçoveya rasyonali wê di awayekê di dewam hev de wê bi girêdanekê wê li wê bihizirê û wê di wê

çerçoveyê de wê ev minaqe nakokiyê a zanon wê têra xwe wê fêrker bê bo kesên ku ew dixwezî ku wî baş fahmbikin.

Di wê nûqteyê de wê ev girêdanên wê di wê temenê de wê bi temenekê rasyonali û dîyalektikî bin. Ew wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê têgînek dîyalektikî a derveyî a ku ew wê di jîyanê de wê di nava bûjenên wê yê heyî de wê bi girêdanekê wê werênê ser ziman. Ew wê, ne di bin serwerîya têgînek hiş û an ya giyanî a hundurîn de wê nexwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di rengekê din de wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê hizra Zanon wê weke ku wê xwediyê hinek aliyên fahmkirinê ên bi kirinê re bê. Ew mijare kirinê û her wusa wê rewşên wê yê weke ku ew bi bûjenî wê di awayekê xort û ya nexort de ku ew şîrove dikê de jî wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê di rengekê de bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Ew wê di wê nûqteyê de wê mijare têgîna hiş û fêrsa wîna azad wê di wê temenê de wê di têgîna ji hev cihêkirinê a bi fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê hilde li dest. Gotina wîna azad a ku wê Zanon wê bi lêvbikê wê di rengekê de wê, bi têgînek li ser herêkirina mirov re wê, bixwezê ku ew wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Ji wê nûqteyê de wê, ya ku mirov wê herê dikê û nakê wê bixwezê ku ew bigihijê fêrsa wê ya fahmkirinê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ew wê, di wê nûqteyê de wê 'rîya ku ew diçê biaqil' û an bi ber aqilbûnê ve diçê wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê bi kifşkirin û fahmkirinên mirov re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinên Zanon wê di wê çerçoveyê de wê weke ku mirov wê karibê wê kifşbikê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin bê. Ew ya ji dil dihê û an ya bi xwesteka mirov ku mirov wê bikê û nekê wê, di wê temenê de wê bi kirpênê û wê di wê temenê de wê kifşkirina me ya bi wê re wê weke aliyekê ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê dema ku wê bahsa gerdûnê jî wê bikê wê bi awayekê di sazûmana xwe de wê bi xwe afirandinê û rûxandinê re wê bi pêvajoyên wê re wê bibê re wê werênê ser ziman. Li gorî wê gîyanên kesene wê bi gîyane dûnyê re wê, weke beşên wê yê ku ew weke ji heman agirê bin. Piştî haraklit wê zanon wê gerdûn ku wê di nava ahenge xwe ya afirandî û

xirabûnê de ku wê xwediyê dîngûyekê bê wê bînenê ser ziman. Haraklit wê funksjonaliyek weke di şibihê êgir lê bide qizinckirin. Lê Zanon wê weke ya ku mirov nexwest wê weke ya ku mirov nikaribê li wê bigihijê wê fahmbikê. Wî hanî ser ziman ku wê 'tenê wê dînya wê hebê' û dem bi dem ji kokê ve digûharê. Bi tememî car bi car dînya di nava êgir de dimênê. Agir weke ya heya û ya dibê di hemû sedemên wan de wê weke tovê veşarî bê' re wê bînenê ser ziman.

Li gorî tîgîna Zanon a gerdûnê wê ew bê ku wê gerdûn wê ya rast wê bi serbixê û ya ne rast jî wê pêşîya wê bigirê ku ew derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê ya rast çî bê wê weke aliyekê ku wê bi wê tîgîna wê pirsê re wê karibê wê hinekê wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de her ku wê zanon wê weke di rengekê de wê navê wê di wê nûqtayê de wê li wê nekê jî wê tîgînek weke ya ku em bi gotina 'logosê' ku wê haraklit wê felsefeya wê bikê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di nava felsefe presokratikî de wê gotina logosê wê bi gelek wateyên ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Di wê de wê tîgînenê cihê wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê. Ya ku wê di rengekê de wê haraklit wê weke ku wê derxê li pêş wê weke rêgezê ku wê, di rengê pêşveçûna wê de wê her tiştê ku ew dibê û dibê û dibê wê bi wê re wê, di ahengekê de wê weke ku wê bibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê bînenê ser ziman. Pêvajoyên ji tîgîna mitosê li ya logosê wê bi xwe wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wekî din wê di şêwayekê de wê bi hev ve girêdayî û di ahengekê de wê bûyina wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Çendî ku wê weke zanon wê di rengekê de wê weke ku wê di wê çerçoveyê de wê weke di rengekê de wê weke ku wê bihizirê lê wê di şêwayekê de wê were dîtin ku ew wê, ji wê ciheyî wê bi tîgînekê wê li wê bihizirê. An jî em dikarin wê hizirkirina wî di rengekê de wê weke aliyekê wê uê din ê teybet ku bi wê re wê were lê hizirkirin wê karibê wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jê wê di rengekê de wê dikarê wê fahmbikê ku wê gotina zanon a weke gerdûn wê di ahenge xwe de wê, bibê û wê di dewama wê de wê ya vajî wê pêşîya wê bigirê jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê, di wê temenê de wê dîmenekê wê yê hizirkirinê ê di rengê mantiqî û formelî û hwd de jî wê karibê di rengekê de ew were salixkirin.

Lê Zanon wê di nava rewşek bi wê rengê de wê şîrovebikê. Ew gotinên xwe wê zêdeyî ne li ser temenekê mantiqî bi lêvbikê.

Di temenê de wê bi renekê û awayekê wê gotinên xwe wê li ser çerçoveyek fahmkirinê a rasyonali wê bi wê re wê bi lêvbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wî dixwest ku ew ya ku wê weke lê were lê ghiştin wê di dîmenekê hesan de wê çawa wê, şîrovebikê wê werênê ser ziman. Di şîrovekirinên wî yên li ser gotina xwestekê û an 'arzûyê' ku wê şîrovebikê de wê, di wê temenê de wê bi gotina ya ku wê were armanc kirin ku wê bi tenê û qanciyeke baş' re wê, çawa wê bibê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Zanon di wê nûqteyê de wê weke ku wê were fahmkkirin wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi gotinên weke yên başî û nebaşîyê re wê li wê bihizirê. Minaq wê gotina dilxweşîyê, başîyê û şabûnê û hwd wê, weke aliyê herikinê ê baş wê bi xwe re wê bi nimînê bikê û wê werênê ser ziman. Ew wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di renekê de wê, mijare têngîna logosê' wê di wê nûqteyê de wê, weke têngînek ku ew tefkir dikê wê di renekê de wê bixwezê wê şîrovebikê. Di wê nûqteyê de wê gotina aqilekê ku ew wê her tişt wê li gorî wê bê û wê her tiştê wê rêvebibê wê di wê nûqteyê de wê bi gotina logosê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Wusa dihê dîtin ku wê gotina logosê wê weke gotinek giring a felsefeya dema presokratikî wê were dîtin û wê di wê temenê de wê karibê wê hinekê wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê ev gotin wê weke di wê de wê hinek hev girtin û an sentez wê ji yên berî wê ên weke teka parmenides bê û an aperiron'a anaxsimender û hwd bê wê di wê de wê, di renekê de wê hebê. Zanon wê di renekê de wê bi têngîna aqilê giştî ku ew wê rêve dibê wê di renekê de wê şîrove bikê. An jî wê weke 'aqilê gerdûnî' wê di wê temenê de wê di renekê de wê şîrovebikê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Mijare fahmkirina bi têngîna aqilê gerdûnî wê di wê nûqteyê de wê karibê bi wê re wê di şewayekê de ew xwe bide dîyarkirin. Minaq wê, di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Aqilê gerdûnî wê weke aqilekê navendî wê di wê temenê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê têngîna navendîtîyê a aqilî de wê heyinên ku ew di wê temenê de wê bi wê re wê

di renekê de wê weke ku wê bibin wê di wê rengê de wê xwediyê renekê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê di renekê de wê di ahengekê de wê dema ku wê mijare levkirinê û hwd re wê werênê ser ziman wê bi wê re û li gorî wê rêvebirinê re wê di renekê de wê weke ku wê karibê were gihiştin ya rast û baş. Ya rast û baş wê weke aliyê baş bê û ev wê di wê temenê de wê bi têngîna aqil re wê xwediyê renekê hizirkirinê ê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de Zanon wê ya xirab û nebaş jî wê di şewayekê de wê şîrovebikê û ew wê di wê temenê de wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê, 'hêste nebaş (pathos) bû wê, weke vajî xwezayê weke ne rehetiya zêhnê' wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê ya baş û qanc wê bi hev girtinek giyanî û di wê temenê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê bi hev girtina giyanî wê li ya baş wê were lê gihiştin. Ew wê têngîna rewîstê jî wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke sîyanek ku wê encama wê bê wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Di mijare têngîna rewîstê de wê dîmenekê aqil wê kifşbikê ku ew wê çawa wê bi wê re wê li ya heyî wê hebûnê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Wê dema ku wê bahsa tiştê wê bikê wê di wê çerçoveyê de wê bi aqilekê wê bikê û wê bînenê ser ziman ku wê xwediyê têngînek ajoyî a bi wê ya xwe parastinê bê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ev wê weke nirxek dîtbar bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê têngîna lêhatinê (kathêkon) wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê kirpendina xwe wê bi têngîha 'çalakiya lêdihê' wê bikê. Di wê nûqtayê de wê bi wê gotinê re wê ya ku wê ne vajî wê bê, ya ku ew li wê were bê, ya ku ew rast bê, û ya ku ew ne di vajê de bê. Di wê nûqtayê de wê lêhatin wê di hinek wateyan de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Mînaq wateyên weke, di têkiliya nava fenomen û an elementan de bê, têkiliya nava rastbûna wê û argûmana wê de bê û hwd wê weke aliyên ku ew wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de ew wê lêhatinê wê weke nirxek dîtbar a ku ew hêja wê bînenê ser ziman. Di wê

çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku miorv wê karibê wê di renekê de wê wernê ser ziman bê. Wê, rewşa weke xwe parastinê, xwe li jîyanê hiştinê û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Zanon wê hevgrtinê, lêhatinê û hwd wê weke têtîgînên li gorî wê têtîgîna bi aqilê gerdûnî ku ew dihênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, di çerçoveya hizra Zanon de wê, têtîgîna logosê wê çerçoveyek berfireht wê were ser ziman. Ew wê, di dîmenekê de wê weke têtîgîhek di nava aqilê gerdûnî de ku wê li gorî wê di renekê de wê were û bibê û an wê li wê were lê hizirkirin û wê werênê li ser ziman.

Di renekê din de wê mijare aqilê gerdûnî wê di dewama wê de wê bi hinek aliyên wê yên din re jî wê werênê ser ziman. Ew wê, di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê werê ser ziman. Wê di wê nûqtayê de wê levhatinên jîyanî wê bi wê re wê, di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê bahsa fêrsa fahmkirîinê a xwe parastinê wê bi wê bikê wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi têtîgîhek aqilî a bingihîn wê bêtê ser ziman. Minq wê dema ku wê bahsa wê bikê bi têtîgîna aqilekê giştî re wê werênê ser ziman.

Gotina rewîstê a Zanon wê di wê nûqtayê de wê bi çerçoveyek berfireh a fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ligorî wî gotina rewîstê û fahmkirina ku ew tenê xwe nasipêrê hinek çalakiyên ku ew dişabûnê bi mirov re wê çêdikin bin. Ew wê ser wê re wê weke çerçoveyek fahmkirinê a di wê de wê bi aqil hebê wê fahmbikê. Dilşabûnê ew tenê wê weke dilşabûnek dil û hundûrîn wê nebînê. Di dewama wê de wê bi wê re wê weke têtîgînek û an aliyekê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê aliyekê wê yê din wê weke ku mirov wê bi zerdeşt re wê dibînê wê, dîmenekê de wê salixkirinek wê li berçav wê bikeve. Wê dema ku wê dibînê wê hemû siyan wê di çerçoveya aqil de wê bimênin û yên weke derrewîstî ku wê bi rewşên bûjenî re wê, xwe bidina dîyarkirin wê di wê rengê de wê weke aliyekê ku wê karibê wê di dîmenekê de wê di dewama wê de wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê di nava ya siyan û ya bêsiyan de wê bi awayekê zelal wê cihêkirinekê wê di çerçoveya têtîgîna fahmkirinê de wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê bikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê

de wê dikirpênê û wê dihênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê weke aliyê wê yê giring wê werênê ser ziman. Siyan wê weke bêşertûmerc wê vajî ya bêsiyan bê. Wê di wê temneê de wê di rengê de wê ew wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê ev wê weke du nûqtayên vaji hev bin û wê bi hev re wê nikaribin werina zêde û an kêmkirin. Li gorî wê ti çalakiyên rewîstî wê ji ya din wê ne zêde wê bi rewîst û rasttir bin. Ew wê, di wê nûqtayê de wê dixwezê wê bi kirpênê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Li vir wê dema ku em li çerçoveya şîroveya başî û nebaşîyê a Zanon dinerin wê di nava têngînek weke ya başî û nebaşîyê de wê şîrovebikê û wê di wê nûqtayê de wê sînorê ji hev cihêkirinê wê weke başî û nebaşî wê di rengê de wê weke ku wê pênasebikê. Di wê nûqtayê de wê kirpendinên Zanon wê ew wê jî wê di rengê de wê bi dualiteyekê dijber wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin ku wê çawa wê du aliyên weke bi hev re nayên herêkirin wê bibin wê bixwezê ku ew wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji aliyekê din ve jî wê Zanon wê yên ku ew ji aliyên aqil ve dihên rêvebirin wê karibin hemû baş bin wê weke pîrsekê wê bikê. Di wê nûqtayê de wê, li ser wê çerçoveyê wê di rengê de wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew hizra xwe bi wê re wê werênê ser ziman. Ew wê di wê nûqtayê de wê têngîna ji xwe qayilbûnê û xwestekê û an arzûyê wê di rengê de wê şîrovebikê û wê di wê nûqtayê de wê werênê ser ziman ku ew wê weke du hêstên ku ew ji aliyê aqil ve dihên rêvebirin bin û ew herdu hêst ne weke hêstên ku ew baş bin wê şîrovebikê. Di awayekê de wê di mejiyê Zanon de wê aqil wê xwediyê navarokek baş bê û wê weke tiştê baş bê. Di wê nûqtayê de wê minaq wê ya ku ew ji aliyê aqil ve ne hatî rêvebirin wê weke ya nebaş bê wê di wê temenê de wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê aqil wê bi wê re wê, di reng û şewayekê de wê bi wê re wê weke ku wê bixwezê ku ew wê derxê li pêş. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna aqil a Zanon wê di wê nûqtayê de wê hinek fêrsên fahmkirinê ên ku em weke pêwîst bin ku em li ser wê bisekin in wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku wê bahsa basbûna bi rêvebirina bi aqil ku wê werênê ser ziman wê di wê nûqtayê de wê aqil wê, di wê nûqtayê de wê, hertimî wê weke têngînek ku ew baş bê wê şîrovebikê.

Di wê nûqteyê de wê ya ku ew dervî aqil ma û ji aliyê wê ve ne hafî rêvebirin wê weke ya nebaş wê şîrovebikê û wê di awayekê de wê bi wê re wê weke ku wê werênê ser ziman.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê ku wê mijare aqil û fahmkirinê wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê, li lê bipirsê. Di wê nûqteyê de wê, di lêpîrsînên xwe de wê bigihijê wê encamê ku ew wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Ew wê di rengekê de wê xwezaya hêstan wê li wan wê bihizirê û wê di wê nûqteyê de wê bi encamên ku ew derdixin li holê wê çawa wê weke rewşên dervî aqil bin ku wê pênasebikê û wê bi wê re wê weke 'bi xwezaye xwe re wê weke bêrewîst bin' re wê di şewayekê de wê şîrovebikê. Zanon wê di wê nûqteyê de wê dema ku wê bahsa hêstê wê bikê wê çar awayên hêstê wê di rengekê de wê şîrovebikê. Ev wê xwestek, tirs, zewk, û êş (epithumia, phobos, hêdonê, lupê) wê, di rengekê de êwbi wê re wê şîroovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê ya ku ew wê vajî wê were û an wê li wan newê wê çî bê wê di wê temenê de wê bi başî û nebaşîya wan re wê di rengekê de wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew hizrên xwe bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê ya ku wê beremberê wan wê were wê hêstê wê bi têgîneke temenî û wînî wê hilde li dest. Wê di wê nûqteyê de wê, têgîna aqilê hevbeş (common sense), wîn û zewkê (boulêsis, eulabeia, chara), û hwd wê beremberê wan hêstên nagativ wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê derxê li pêş.

Ji wê fêrsa fahmkirinê a Zanon ku ew wê beremberê wan wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê çî wê weke ya beremberê wê bê ku ew wê li wê dihizirê wê bi fêrsek rasyonali wê bihizirê. Wê di wê nûqteyê de wê ya ku ew wê weke ya beremberê wê li wê dihizirê wê karibê beremberê wê were û an newê wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew wê jî wê di awayekê de wê fahmbikê. Ber vê yekê wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê bi wê re wê bihizirê. Di xabatên xwe yên weke yên "li ser jîyane li gorî xwezayê" de wê mijare têgînek rasyonali wê di wê çerçoveyê de wê were ser ziman ku wê li ser wê bisekinê.

Weki din Zanon wê xabatên weke li ser logosê, nîşanakan, zagonê, gerdûnê, evînê, perwerde, û hwd re wê bi gelek aliyên din re wê were dîtin ku ew wê li ser wan bisekinê û wê hizrên wî yên ku ew bi ew hatina

nivîsin û an wî weke xabat ew hanîna ser ziman wê di wê temenê de wê bibin.

Lê di wê nûqteyê de wê mijare têngîna logosê wê weke çerçoveyek wê ya berfireh wê hebê û wê di wê demê de wê ev têngîn wê dema ku wê li ser wê xabat wê werina nivîsandin wê hinek aliyên wê yên ku wê bi wê re wê pêwîst ku ew li ser wê were sekin in wê bibin. Minaq wê weke aliyekê wê yê din jî wê ew bê ku mirov wê karibê wê di wê temneê de wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirina têngîna logosê de wê, bi çerçoveyek berfireh wê di destpêkê de wê bi fêrsên fahmkirinê ên weke ji dema mitosê bi ber dema aqil ve çûyinê û wê di wê çerçoveyê de wê bi têngîna logosê re wê ew çerçoveya aqil û an rewşa aqilê ku ew wê bi wê re wê derkeve li pêş wê di rengê de wê were dîtîn ku ew wê bi wê re wê were li wê hizirkirin. Ev wê, di wê nûqteyê de wê derkeve li pêş. Di mijare logosê de wê, weke derketina li pêş a aqil û nîşanaka wê jî wê di wê temenê de wê di rengê de wê were dîtîn ku wê were fahmkiirn û wê li hemberî ya mitosî wê aqil ku wê çawa wê derkeve li pêş wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê were dîtîn ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê ya weke aqil wê derkeve li pêş wê demê wê di wê nûqteyê de wê bi çerçoveya têngîna logosê re wê weke bi aqilmeşandinê û bi aqilkirinê û di wê nûqteyê de wê di nava têngîha sedem û encamê de wê bi rastitiya wê ya jîyanî û heyîina wê re wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Di ya mitolojikî de wê sedem wê newê dest nîşandin. Di dewama wê de wê bi wê re wê dema ku ew hat ser ziman wê sedema wê tenê wê weke xwûdayê ku ew afirî û hwd re wê were ser ziman. Lê di wê temenê de wê aqil wê lêpîrsînê wê bikê û wê bi têngîn û temenekê fahmkirinê ê bi aqil re wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Ji nava hizrên platon ku wê bahsa xabate zanon a li ser komarê wê were kirin wê li ser temenekê ku ew wê wekhevîyê wê bi wê re wê biparêzê wê di rengê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê bi temenekê felsefeyî û li ser temenekê rasyonali wê bi wê re wê were ser ziman ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Zanon di mijare hizrên xwe de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê bi hizirkirinên wî re wê were dîtîn wê ew bê ku ew wê di şewayekê de wê bi aqilmeşandinê wê di hevgirtinekê de wê bi hev ve wê girêbidê wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê were dîtîn û ser ziman ku ew wê xwediyê têngînek dîyalektikî a xort bê. Wê bi wê re wê, di rengê

de wê bi wê re wê weke ku wê were dîtin wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizra xwe wê werênê ser ziman.

Di mijare hizirkirinê xwe de wê, di renekê de wê wê rengê wê di şewayekê de wê bi hizrên xwe re wê werênê ser ziman. Biqasî ku wê were ser ziman Zanon wê ji kevneşopiya permanides wê were û wê di wê temenê de wê hizrên xwe wê di renekê de wê werênê ser ziman. Çerçoveya zanon a berfireh a bi hizirkirina wî re wê, di renekê de wê, bi rehetî wê bi wê re wê karibê were kifşkirin. Weke ku me li jor wê hanî ser ziman ew wê agir wê weke çavkani wê bibîbnê wê di dewama wê de wê, weke temenê hemû bûyinê di gerdûnê de wê bête ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, ev kevneşopiya hizirkirinê a bi zanon re wê bibê wê dewama wî de bi wê re wê di renekê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin bê.

Ji filosofên weke thales û heta anaxsimender û anaxsimenes

Di aslê xwe de wê dema ku em hinekê bi şûn ve herin wê karibê wê di renekê de wê bi hizrên thales re wê di renekê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Thales wê weke filosofekê ku wê di demê de wê jîyanbikê wê weke kesekê ku wê destpêka felsefeyê jî wê li behre reş wê weke ku wê bi wî re wê di renekê de wê were destpêkirin. Hizrîn wî di destpêka felsefeya xwe yê a demên girêkî û an kevnera de wê bi giringiya wan re wê were ser ziman.

Thales wê mijarên weke bi felsefeya xwezayê re wê, hilde li dest. Weki din ew li herêmên weke iyonya û piştî wê li mesopotamya li deverên weke kalde wê bimênê û wê li wan deveran wê hizra xwe wê di renekê de wê pêşbixê. Li gorî hinek şîroveyna wê girtina rojê a di dema şerê nava med û lîdayî de ku wê bê sedema wê ku ew wê aşîtyekê wê di nava wan de wê bê kirin ew wê pêşde wê kifşbikê.

Di wê nûqtayê de wê, ji wê rewşê wê karibê were fahmkirin ku ew wê li herêmê wê bijî û wê di wê nûqtayê de wê bi bandûra wî bi hizrên wî re wê di renekê de wê hebê û wê bi wê re wê were esas girtin li berçavan.

Thales di hizrên xwe de wê weke ku wê, bahsa çavkaniya jîyanê wêbikê wê weke ku wê di destana kumerwe a mittaniyan de wê were ser ziman wê, çavkaniya jîyanê wê weke avê bibîne û wê di wê temneê de wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê li ser hizrên wî yê li ser têngîna gerdûnê bê. Ew wê, di wê nûqtayê de wê li hizirên wî yê li ser dûnyê ku ew wê dûz weke bi tepsiyekê bê û an wê gilover bê wê, li ser wê hinek nîqaş wê

werina kirin ku ew di wê temneê de wê bi wê rengê wê bi wan re wê bihizirê û wê bikê ku ew hizrên xwe werênê ser ziman. Lê ev nûqte wê weke hinek nûqteyên ku ew zêde ne zelal ên bi navê wî dihên ser ziman jî wê di rengekê de wê bimênin.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizrên Thales de wê karibê wê bahsa hizrên wê yên li ser matematik û geometriyê wê bikê ku ew wê li ser wê bisekinê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê pîvanên wî yên bi geometrikî ku wê bahsa wan wê were kirin wê di wê temenê de wê werê ser ziman. Thales wê di rengekê de wê bi hizrên xwe yên li ser felsefeya xwezayê re wê weke bi çerçoveyek bingihîn re wê di wê çerçoveyê de wê were hanîn li ser ziman.

Heredot wê weke dîrokzanê wê demê wê bahsa thales bikê û wê bahsa hatina wê ya li iyonya wê bikê. Di wê temenê de wê li ser wê bisekinê. Diogenes wê bahsa têngîna geometrikî a Thales wê bikê û wê bête ser ziman û wê bibêjê ku "thales wê, keviyekê di nava çarkoşeya wê de wê çawa wê rakirî bê' wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare teoriyên xwe de wê, weke ku wê were ser ziman wê, li ser navaroka vegotinan wê di şewayekê de wê li ser wê bisekinê û wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê bi navê thales wê dema ku mirov dinerê wê hem felsefeyên demê û piştire bin û hem jî bi hizrên piştire ên di demên hemdem de bin wê gelek têngînen ku wê bi navê wî werina kifşkirin û wê werina ser ziman wê bibin.

Di wê temenê de wê di nava xwezayê de wê, çawa wê, di rengekê de wê, kifş bikê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, mijare hizirkirinên thales wê di wê temenê de wê di çerçoveya felsefeya xwezayê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê wê li ser wê bisekinê bê.

Di nava felsefeya peresokratikî de wê têngînen weke 'apeiron', arkhe' û hwd wê weke têngînen ku wê werina ser ziman û wê di wê nûqteyê de wê ev têngîn wê taqabûlî têngînek weke bi rêgezî a ku wê li gorî wê were hizirkiirn bê. Ev rêgez wê di rengekê de wê, parmenides wê ji aliyê xwe ve wê weke aliyekê wî yê giring wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, ew yek wê weke destpêke hemû tiştê û wê navenda hemû tiştê wê şîrovebikê. Wê weke ji wê were û

destpê bibê. Di wê temenê de wê, di renekê de wê, ji wê berfirehbûn wê di renekê de wê weke ku wê bibê.

Di demên pêşî ên destpêkê ên felsefeya xwezayê de wê were dîtî ku wê di şewayekê de wê hizirkirinên bi felsefeya xwezayê re wê li ser têngînên xwezayî û kirinên wan û levkirin û levnekirinên wan bi kiryarên xwezayî û hwd re ku wê bibê û an nebê wê di wê temenê de wê bê xwestin ku ew were ser ziman. Di wê nûqtayê de wê şerê zeus û bavê wî ku wê di nava wan de wê bibê û an di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava têngîna mijarên ku wê felsefeya xwezayê a presokratikê ku wê li wan bihizirê wê di dewama wê de wê mijare xate pêşketinê û bûyinê û wê hebûna tiştê ku ew dikarê ji nebûnê bibê û an na bê. Wê di wê temenê de wê ev wê were dîtî ku wê di renekê de wê weke pirsgerêkek fahmkirinê a demê jî wê di renekê de wê li wê were lê hizirkirin.

Wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê felsefeya demê wê mijare hebûn û bûyinê wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Ji têngîna tek´a parmennides û heta têngîna atomê a demokrit û hwd wê di wê temenê de wê pêvajoyek lêpîrsînê wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wê weke bi gotinekê wê karibê wê bibêjê ku wê têngîna atomê a nayê qatkirin wê bi wê re wê di wê temenê de wê xwediyê fêrsek fahmkirinê bê ku wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de wê, ew fêrsa qatnebûnê a atomê wê di xwe de wê hinek fêrsên fahmkirinê ku wê piştre wê li ser wan wê di wê temenê de wê were sekin in û wê bingihê hizirkirinên bi wê re wê bi hebûnê re wê biafirênin wê bibê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê qatnebûna atomê wê di xwe de wê weke ´qatkek bingihî a mayinda û herhey wê bi xwe re wê weke bi têngîn wê bikê û wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê ev têngîna wê weke bi demokrit re wê were dîtî bi hizrên empedokles re jî wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê bi

wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê di wê temenê de wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê çawa wê xwediyê fêrsek fahmkirinê bê. Di fêrsa fahmkirina 'tek'a parmenides de wê ew nûqte wê bi tekbûna wê re wê weke nûqte herî bingihin û an ya herî destpêkê ku wê bi wê û jî wê destpêbiikê wê di renekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, heta ku wê dem wê were têgîna haraklit a logosê wê di renekê de wê hinek fêrsên din ên bi fahmkirinê wê xwe bidina dîyarkirin. Ew naxwezê ku wê di renekê di wê temenê de a weke ya tekbûnek di wê temenê de wê fahmbikê. Wê zêdetirî wê bi çerçoveyek komplike wê xwe di renekê de wê di fahmkirinê de wê bide dîyarkirin. Wê di pêvajoya herikinê de wê weke rêgezê û an weke stûnek ku wê di navika gerdûnê de wê hebê û wê hemû tişt û bûyin wê li gorî wê bibê û wê di ahengekê de wê bi wê re wê hebê wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, kifşkirina wê rêgezê wê di serî de wê bo wî weke têgînek ku wê mirov wê êdî wê di pêvajoyên fahmkirinê ên pêşketina bi demê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ew bi wê re wê werênê ser ziman ku wê her tişt wê bi gûharê. Minaq wê gotina wê ya navdar a weke 'mirov du caran xwe di heman çemê de naşoyê' wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke têgînek û gotinek ku wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirinên me yên bi hev re wê bi wê re wê di çerçoveya têkiliya sedem û encamê, bandûr û bertekê û hwd re wê were fahmkirin. Di renekê de wê pêvajoya gûharîn û pêşketinê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din

ê ku mirov wê karibê wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi xwezayê re wê, di wê temenê de wê di pêvajoyek vegûhar de wê bi wê re wê weke ku wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di wê demê de wê were dîtin ku wê filosofên demê ên weke hasiodos, pisagor, ksenphanes, Hekataios û hwd wê weke zaneyên demê ên ku wê lli ser mijare felsefeyê û fêrbûnê wê bi têgîne gerdûnê re wê li ser wê bisekin in û wê bixwezin ku wê ahenge jîyanê wê bi wê re wê fahmbikin. Ji xwe jîyankirina li gorî felsefeya xwezayê wê hinekê jî wê weke ku ev filosof û hinekê jî wê sofist jî wê werênina ser ziman wê weke li gorî xwezayê û wê rêgeza gerdûnê jîyankirinê bê. Wê di wê temenê de wê ya rast wê li gorî wê bibê. Wê di wê temenê de wê li gorî wê di nava jîyanê de wê li gorî wê wekhevi wê hebê. Wekheviya ku wê Zanon wê bi kirpênê wê hinekê jî wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Li ser wê temenê wê her tişt wê li gorî xwezaya wê weke ku wê were ji hev cihê kirin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin û di çerçoveya wê û hebûna wê ya jîyanî û hwd de wê xwediyê maf û azadiyê bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Haraklit wê hizrên wî di wê çerçoveyê de wê li ser temen û awayekê ku wê çawa wê were jîyankirin bê wê werina ser ziman. Ksenophanes wê hizrên wî di derbarê dûnya xwea û yazdanan de bê. Wê di dewama wê de wê hekataios wê di rengekê de wê bi têgînek dîrokzanî wê mijarê wê hilde li dest û wê di wê temenê de wê, piçîn zaninê wê nikaribin zaninekê biafirênin re wê li ser wê bisekinê. Ew wê di wê çerçoveyê de wê kirpendinekê wê li ser têgîna girêdana bi hev re û di nava hev de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê balê bikişênê li ser wê. Di wê nûqtayê de wê li gorî wî her tişt wê di rengekê de wê, werênê ser ziman ku wê, di çerçoveyekê de wê weke gelek fenomen wê bi zaninê wê hebin û wê hemû wê weke bi hev ve wê têkili û girêdana wan wê weke ku wê hebê. Di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya mijarên felsefeya dema felsefeya presokratikî de wê dikarê wê di werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din wê

çavkaniya jîyanê wê di destpêkê de wê weke ku me hanî ser ziman wê Thales wê wekwe avê wê bibînê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê her tişt wê ji wê bibê û wê werênê ser ziman.

Aristo wê dema ku wê bahsa têgîna Thales a weke ku ew wê avê wê weke çavkaniya jîyanê wê bibînê wê di rengekê din de wê bi têgînek weke ya arkhe' ve wê girêbide û wê werênê ser ziman. Aristo wê di wê temenê de wê di çerçoveya jîyane xwezayê de wê weke xwe xwedikirin û

Bi vê yekê, li ser vê nêrînê, Thales dibêje: rêgeza yekem av e, divê were fahmkirin ku hem îdia dike ku rewşa eslî ya tiştan av e, hem jî niha jî, her tişt bi rastî av in. Ev derbasbûna ji rewşa xwemal ber bi rewşa heyî ve ye, tiştên weha yên bûjenî yên ku av li her derê av didin, her çend ku nuha wusa xuya nake tune ye. Veguherandina avê bo tişteki cûreyek cûda (mînaq hewa an erd). Lê belê, dema ku Aristo tê de hûnguliyên dîtina Thales dide, ew dikare li ser wê berfireh bike. Ew tenê pêşniyar dike ku ji bo Thales av rêgeza yekem bû ji ber ku her tişt ji avê tê. Ji ber vê yekê av belkî ji bo Thales rewşa bingehîn bû û ji bo avê şertek pêdivî ye. Her tiştê ku bi xwezayî tê hilberandin, lê kurteya Aristo Nêrîna Thales li ser bingeha nêrîna Thales a li ser avê ye, wekî her guhertinek ku ji rewşa wê ya eslî pêk hatiye û niha tenê xwediyê hin taybetmendiyên nû an zêde ye. Dibe ku Thales dihizirî ku hin taybetmendiyên ava malal baş in. wî îsrar kir: bi taybetî kapasîteya tevgerê. Ev ji hêla îdîayên ku ji hêla Thales ve hatî ragihandin ve tê pêşniyar kirin.

Aristo wê di rengekê de wê ew wê di rengekê de wê çavkaniya hizrên felsefeya xwezayî wê weke bi rêgezên wê yên bingehîn re wê şîrovebikê û wê di wê temenê de wê mijare heyin û hebûnê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê hebûna jîyane li dînyê û jîyankirinê, zindibûnê û hwd wê, werênê ser ziman û wê di wê temenê de wê ji wê gavê biavêjê û wê di wê de wê bigihijê têgînek gîyanî. Di wê nûqteyê de ku wê di rêgeze gerdûnî de wê bigihêjê têgînek gîyanî wê hinekê jî wê di wê temenê de wê aliyekê ku ew wê bi fahmkirina xwe wê li wê têbigihê wê bi wê re wê weke ku wê hebê.

Aristo wê li ser temenê fizîkê wê pêde wê herê û wê werênê ser ziman. Mînaq wê dema ku em li nava hizrên anaxsimender dinerin wê têgîna 'apeiron' wê di rengekê de wê bi têgîna dîyarî û ne dîyariyê bi rêgezî wê weke şîrovebikê û wê têgîna arkhe' wê di têgihîştina dadî û hwd de wê didewama wê de wê were şîrovekirin wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de

wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê têngîna arkhe û ya apeiron wê di rengekê de wê bi pêvajoya hizirkirina bi logosê a ji Zanon û heta haraklit de wê di wê de wê weke bi hev re wê bêgihandin li rêgezê. Di wê temenê de wê têgezê ku wê hemû tiştê wê şîrovebikê û wê bi xwe re wê werênê ser ziman wê bi wê re wê bê xwestin ku ew ew li wê were lê ghiştin û bê ghiştin li fahmkirina wê, di wê temenê de wê şîroveyên haraklit ên ku mirov li wan dinerê wê di rengekê de wê di wê temenê de wê xwe di awayekkê de wê bidina dîyarkirin.

Di derbarê hizrên Thales de wê weke ku wê were ser ziman wê bixwezê ku ew têngînek rasonali ew di şêwayekê de wê pêşbixê û ew wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê hizrên xwe wê dema ku ew wê li ser vegotinên civakî û hwd wê werênê ser ziman wê çendî wê li gorî rastiye bin ku wê li wê bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê, xwediyê têngînek û hizrekê bê. Di wê çerçoveyê de di navaroka wan vegotinan de lêgerîna li rastitîyekê û çavkaniya wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wî av weke rêgezê bûyinê xwest ku wê pênasibikê û wê werênê ser ziman. Ya yekem, her tişt xuya dike ku li ser şilbûnê dihê û hîmê xwe digirê.. Dûv re, germ dixuye ku ji şilbûnê tê an wê bi xwe re hilgire. Di dawiyê de, tovên her tiştî xwediyê avahiyek şil e, û av çavkaniya mezinbûna gelek afirîdên şil û zindî ye. Hin îdîa dikin ku Thales av wekî beşek ji her tiştî dîtiye, lê di şahidiyê de birhanek ji bo vê şîroveyê tune.

Li vir wê weke aliyekê wê yê giring wê were dîtin ku wê thales wê li ser têngîna kosmolojikî wê berê xwe bide şîroveyê xwezayî û ew bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, bi temenekê şîroveyî ku ew xwe dispêrê xwezayê wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di çerçoveya têngîna Thales wê mijare avê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê weke bi çavkaniyek bûyinê wê li avê wê were dîtin. Di nava têngînên mitolojikî û baweriyên demê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê werênê ser ziman wê, cihê avê û şîroveyên di derbarê wê de wê çawa wê hebin. Di destpêka mitolojiya sumeran de wê, bi av wê weke çavkaniyek pîroz wê were dîtin û ev wê heta Enki wê, xwe bi wî re wê bide dîdomandin. Piştî wê di nava vegotinên mittaniyan

de wê ev şîrove wê bi şîroveyên cihê û vegotinên cihê wê bi mîtolojikî ên weke bi destana hadamo û an destana kumerwê û hwd re wê karibê wê werênê ser ziman. Ew wê weke çavkaniyna ku wê avê wê weke çavkaniya bûyinê û ji wê afirîna jîyanê û bedenê ku wê bibê wê bi wê re wê werênê hanîn li ser ziman.

Thales wê di renekê de wê mijare hizirkirinê xwe wê, di dîmenekê de wê bide nişandin ku ew wê di renekê de wê weke bi têtîninê grdûnî û an fezeyî re wê, bi astronomikî wê alaquadar bibê. Wê di wê temenê de wê, di nava têtîna astronomi û metamatikê wê li ser temen û esasê pîvanê wê di renekê de wê weke aliyekê ku ew wê bi wê re wê, di renekê de wê, li wê bihizirê bê.

Anaximender wê di şopa wî de wê bimeşê û wê weke ku wê were ser ziman û fahmkirin wê hizrên xwe wê di şewayekê de wê bi zêdeyî wê li ser têtîna gerdûn û astronomiyê û hwd re wê, bînenê ser ziman. Anaximender wê têtîna 'apeiron'ê wê ji aliyê xwe ve ku ew şîrove dikê wê weke têtînek bêsînor û an sermed wê di renekê de wê bixwezê tefkir bikê û wê şîrovebikê. Di wê nûqteyê de wê, weke ku wê berî wî bi Thales re wê elementek weke ya avê, agir, hewa û hwd wê dernekeve li pêş wê di serî de wê weke aliyekê ku ew wê bale mirov wê bikişênê bê. Di wê nûqteyê de wê ya ku wê were dîtin wê di serî de wê bi hizrên xwe re wê, mijare têtîna apeiron'ê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê di hizrên Anaximender de wê 'rêgeza sermed' wê weke têtînek ku wê bi têtîhiştina apeiron'ê re wê derkeve li pêş bê. Ew wê, di wê de wê bixwezê ku ew hinek tefkir, hizirkirin, kifşkirin û hişkirinên mazin bikê. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê. Li gorî Anaximender wê, di renekê de wê di têtîna rêgeza sermedê de wê hinek kifşkirinên bi hizrî wê di wê rengê de wê ji aliyê xwe ve wê bikê. Minaq wê ya germ û cemdî wê çawa wê ji hev cihê bibin wê li ser wê bisekinê. Li gorî wî ew cihêbûn wê bi hêxwezayî a rêgeza sermediyê re wê xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkiirn.

Bi rastî, ev rêgeza bêdawî û an ya sermed bi hilberandina germ û serbûnê, ku her yek ji wan ji bêsînoriyê "cuda" bû, afirand. Ne diyar e ka ev veqetandin çawa çêdibe, lê em dikarin zan bikin ku ew bi hêza xwezayî ya bêdawî pêk dihê. Lêbelê gerdûn lîstikek domdar a hêmanên ku ji hev vediqetînin û li hev dixin e. Anaximander bi helbestî dibêje ku bêdawî çavkaniya heyînan e. Di dewama wê de ew wê dihênê ser ziman

ku 'weke ya ku ew pêwîsta bibê' wê bibê. Û her ne rastî wê li gorî û bi demê re wê xwe rastbikê.

Têgînên anaximender wê di rengekê de wê karibê wê ji aliyekê din ve wê, bi têgîna peresendinê wê ji aliyekê ve ku mirov wê li ser wê bisekinê wê ne şaş bê. Li gorî wî wê zindî wê berê xwe wê ne weke wê awayê ku ew di wê de hebûna bin. Ji koka xwe ve wê gûharîn wê bi wan re wê hebê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê din ê giring wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê mijare têgîna hizirkirina bi xwezayê re wê, bi pêvajoyên wê yên bûyinê wê ji rewşa nûha a heyî a gerdûnî ku ew rûdana û bûna wê werênê ser ziman.

Li ser wê têgîna rêgeza sermedê ku ew bi têgîna apeironê re wê li wê dihizirê wê hinek hizrên xwe yên bi têgiha nediyariyê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, şibandinên weke bi mirov ji masiyekê dihên û hwd wê, bikê. Di wê nûqtayê de wê ev têgîn wê di serê mirov de wê rengê hizirkirina wî ya bi têgîna peresendinê ku ew dihizirê wê bigihênê li fahmkirinekê.

Wekî din wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, ew bê ku wê, weke çî bin di destpêkê û an wê bi şibihina li çî? Ew wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê gotinên weke rengê weke mirov wê di nîşên xwe yên piştre wê pêwîstîya nem û germê wê bibînin. Li gorî wî mirov wê ji qalibekê nemê ew weke bibê, bigihijê û wê piştê wê biçê ser bejê û wê li wê bijî. Bo demek kort wê piştre wê xwe biavêjê li jîyanê.

Anaximender wê di rengekê de wê, li ser wê temenê wê bixwezê ku ew şîroveyek xwezayî ew bi wê re wê bikê. Her çendî ku wê di rengekê de wê di dîmenekê weke serxwezayî de wê weke ku wê bihizirê jî lê wê di fêrsek xwezayî de wê bi wê re wê weke ku ew wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Ew wê, di wê temenê de wê nexwezê ku ew wê werênê ser ziman ku wê weke yazdanek wê mirov wê biafirênê. Ew wê weke bi bûyinek xwezayî ku ew wê di awayekê de wê hin bi hin wê ji awayekê wê bibê û wê bigihijê û wê piştre wê weke pêvajoyên pêşketinê û gûharînê wê bi hev re wê derbasbikê û wê bi wê re wê bigihêjê wê awayê xwe yê ku ew di wê dema xwe de dijî.

Ev hizrên anaximender wê di rengekê de wê piştî wî weke ku wê mirov karibê wê kifşbikê wê bi hizrên filosofên weke anaximenes re wê bidomênê. Her çendî ku wê di rengekê de wê weke di nava wan de wê çî têtikî wê hebê wê ji gelek aliyan ve wê ne dîyar jî bê lê li ser gotin û rengên fahmkirinê re wê were dîtin ku wê têtikîyek wan ya bi rengê fahmkirinê wê weke ku wê bi hev re wê hebê. Minaq wê anaximenes wê

li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê di temenê her tiştê wê tiştêkê sermed wê weke hebê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê rêgeza sermediyê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Lê hinek ciheyiyên di nava anaximender û anaximenes de jî wê bi hizrî û rengê wê hebin. Minaq wê çendê ku wê anaximender wê bihizirê ku wê her tiştê wê bi wê rêgeza sermed û ne dîyariya wê re wê rû bi rû wê bibê. Lê wê anaximenes wê bihizirê ku wê, her sermedî û an bêdawiya wê bi dawiyekê û bi tiştêkê ku ew dibê wê bi encam bibê. Di wê temenê de wê mijare bûyinê a sermedê wê di wê temenê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Anaximenes wê têngîna hewayê wê derxê li pêş weke ku wê çawa Thales wê ya avê wê derxê li pêş. Li gorî anaximenes wê hewa wê, bi tîrî û ghiştina wê re wê li tiştêkê din wê wergerihê û bibê. Wê bi wê re wê weke fenomenên din wê ji wê biafirin. Hewa wê li gorî wî karibê wergerê li êgir û ku ew tîr û hişk bû wê bibê av. Lê di dewama wê de ku ew hê zêdetirî tîr û hişk bibê wê bibê weke fenomenên din ên weke ax û kevir. Di wê temenê de wê pêvajoya bûyinê wê di wê temenê de wê di rewşekê de wê weke ji wê di jîyanê de wê bi bûyina wê ya li tiştê re wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê, rêgeza hewayê wê di wê temenê de wê di şêwayên xwe de wê weke bi rengê têngîna têngîha anaximender a apeironê ku ew dikê wê bi têngîha hewayê re ew wê di rengekê rêgezî de wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê bikê û wê di dewama wê de wê bikê û wê werênê ser ziman. Her wusa li gorî Anaximenes ew tîrbûn û hişkbûn ku ew zêdetir bû wê di rengekê din de wê heyin û hebûnên din ên bi jîyan û hwd wê êdî wê ji wê biafirin.

Li gori Anaximenes wê hewa wê bixwe wê ber ku wê bêsinor bê wê dawîya wê nebê. Her dayimi di pêvajoyek herikinê de ya. Û her tiştê wê bi hev ve wê girê bide. Di rengekê de wê dema ku wê werênê ser ziman wê bi têngîna hewayê wê weke rêgezekê wê şîrovebikê. Ew di dewama wê de wê weke têngînek xwûdayî ku wê li hewayê wê bihizirê wê bi wê re wê, weke ya ku ew bêhna mirov ew tişî dikê û ew bi wê re ew dijî wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê dema ku wê hewa wê ji wê bêhnê biçikihê wê êdî wê bêhnstandin wê nebê û wê dawî li jîyankirina mirov wê were. Di wê nûqteyê de wê hewa wê weke ya ku ew jîyanê diafirênê, jîyanê dide û an jîyanê dide domandin wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê Anaximenes wê xwediyê têngînek gîyanî ku wê bi hewayê wê hebê. Wê dema ku ew ji bedenê derket wê weke herê wê di wê temenê de wê bibê wê di rengekê de ew wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê bi têngînek aqilî wê, di wê demê de wê anaximenes wê care pêşî wê gotina gîyanê wê bi aqil wê bikarbênê û wê gotina hemû zindî wê xwediyê gîyanekê na wê di wê çerçoveyê de wê bikarbênê.

Di wê temenê de wê anaximenes wê di rengekê de wê di nava xwezayê de wê cihêbûna hebûnên zindî û ne zindî wê di wê temenê de wê bikê û wê ji hev wê cihê bikê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ew wê, di wê nûqtayê de wê dema ku wê werênê ser ziman wê rêgeza 'aer' wê werênê ser ziman ku ew wê di wê çerçoveyê de wê şîrove dikê. Ew wê, di çerçoveyek zindiyî de wê pênasebikê û wê ber ku ew wê bi wê re wê li ser tefkirkirinek sermedî wê bibê êdî wê hemû xosletên pîroz wê di rengekê de wê weke ku wê di xwe de wê bihawênê wê werênê ser ziman.

Weki din ew wê weke sedema hemû bûjenan wê dibînê û wê dihênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, di wê çerçoveyê de ku wê mijare gûharênê wê bi wê re wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bênê ser ziman ku ew wê bi tevgerî wê, weke bi temenekê fizikî wê ji rewşekê li ya din wê bûhûrînê wê bi xwe re wê bide çêkirin û ev wê weke ji yekê bûhûrîna li ya din wê di wê temenê de wê bi têngînek gûharînî wê dihênê ser ziman.

Li gorî Anaximenes wê bûjena pêşî û hêza pêşî wê dema ku wê bigihijina hev wê bi hev re wê hevgirtinekê û an sentezekê wê bi xwe re wê biafirênin û ew wê werênê ser ziman. Ew bi sentezî wê ya ku ew diafirê ew wê, weke bi rêgezî wê weke hewayê wê di şewayekê de wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Anaximenes wê bi hizrên xwe re wê heta demên derketina stoayiyên dawî wê, xwediyê têngînek teorikî a 'pneuma' bê û wê weke avakarê jî wê di rengekê de wê di wê temenê de wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman. Ew wê, di çerçoveya hizrên xwe de wê werênê ser ziman ku wê dûnya wê weke tepsiyekê wê li ser hewayê wê bisekinê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, têngîna hewayê wê weke têgihek ku ew dikarê bi fizikî ragirê wê di wê temenê de wê bi wê re wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Li gorî wî stêr wê ne bin ardê de lê wê li dora dûnyê wê xwediyê gerinekê bin. Ew wê di dewama wê de wê dema ku wê bahsa rohniya

heyvê wê bikê wê bi gotina ku ew wê ji rojê wê bigirê wê bènê ser ziman û wê rewşa girtina rojê wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê. Weki din wê di derbarê ardhejan û hwd de wê xwediyê têtînek teorikî bê ku wê werênê ser ziman wê bibêjê ku wê çawa wê, sedema wê serrûyê ardê bê. Li gorî wî an rahni ew nermtir dibê û an jî wê agir wê hebê û diwartir wê bi keritênê û yan jî wê hêz û hiddeta hewayê wê ew wê bibê re wê di rengekê de wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Ew wê mijare gerdûnê wê li ser temenekê fezeyî wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bi hizrên xwe re wê weke di çerçoveya ji rewşek mitolojiyî li ya zanina xwezayê wê weke derbasbûnekê wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Filosofên dema presokratikî ên ku wê şîroveya dîrokê pêşbixin

Ber ku mirov were ser felsefeya filosofên pluralist wê hinekê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare filsoofên dîrokê ku ew dihênina ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê giring bê ku mirov wê hinekê li ser wê bisekinê. Di aslê xwe de ew wê direngê de wê mijare dîrokê wê di rengekê de wê, hin bi hin wê hildina li dest. Di wê demê de wê, di serî de wê dema ku em bahsa dîrok û nivîsandina wê bikin wê hizirvanên demê ên weke herodot, Ksenophanes û hwd û heta ku wê hinekê jî wê bigihijê pisagoriya û hekataios û hwd wê karibê di rengekê de wê li ser wê bisekinê û werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê ber çî ev wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin? Di serî de wê ber ku wê di rengekê de wê çawa wê di mijare şîrovekirinên ku ew dihên kirin de wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê rengekê din ê nû yê fahmkirinê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi hizirkirinê wê di wê temenê de wê xwediyê aliyekê giring ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Ksenophanes wê dema ku wê bahsa demên xwe yên berê wê bikê bi têtînek dîrokî re wê di şewayekê de wê rewşa yazdanan wê di rengekê de

wê weke ku wê di awayekê de wê li ser wê bisekinê û wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê gotina gotina yazdanî ku wê ji pirraniya wê bi ber tenetîya wê ve ku wê di rengekê de wê were kê hizirkirin û wê were ser ziman wê, di rengekê de wê were dîtî ku ew wê li ser wê bisekinê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare yekxwûdayiyê wê çawa wê bibê û wê hebê wê, weke xwûdayek ser hemûyan û hemû mirovan re wê, di rengekê de wê di nava kirpendinên xwe de wê, bixwezê wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman. Her weha dibe ku em bipirsin gelo ev teswîra Xwûdayê jî bi rengekî antropomorfizekirî ye. Em ji ku dizanin ku hişê Xwûdê heye an jî dibihîzire, dibîne û difikire? Ksenophanes bersiva van pirsan nade me. Çi dibe bila bibe, Xwûdayê Ksenophanes naşibe her tégihîştina teolojîkî ya berê û wusa dixuye ku kevneşopiyek dirêj a teolojiya rexneyî û maqûl teşwîq kiriye.

Li vir wê di rengekê de wê di şewayekê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê şîrovebikê ku wê xwûda wê xwediyê çî rengê fahmkirinê heyinê û hebûnê bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Li heman cihî bêtevger dimîne. Ger Xwûdê li deverê be, ma ev nayê wê wateyê ku ew nefskirî ye? Ev ne diyar e, lê Arîstoteles dibêje ku Ksenophanes Xwûdê wekî cewherî dihizirê, dibe ku li ser bingeha wêneya yekrengiyê ya ku di perçeyên berê de hatî xuyang kirin.

Me dît ku ne xwûda ne, lê Xwûdê an xwûda çî ye? Ne diyar e ka Ksenophanes monîstek teolojîk bû an pirparêzek bû, lê ew bi kêmanî xuya dike ku tenê Xwûdêyek an Xwûdayek ji hemî yên din re nîşan dide. "Yek Xwûda, di nav xwûda û mirovan de herî mezin..." dibe ku were vê wateyê ku tenê Xwûdayek heye, an ku tenê Xwûdayek heye ku ji hemûyên din mezintir e, her çend mirov behsa pirbûna Xwûdayan dikin. Ev Xwûda dibîne, difikire, bi tevahî dibihîze û bi ramana hişê xwe her tiştî dihejîne.

Ksenophanes wê di wê nûqtayê de wê bi hizrên wî re wê were dîtî ku ew ne ji ber ku ew dixwezê ku ew teolojîyekê bi xwûdayî wê biafirênê ew li wê dihizirê. Ew ji wê zêdetirî wê çawa wê bigihêjê fahmkirinê ka

xwûda çi ya. Di wê çerçoveyê de ew wê li wê dihizirê û ew dixwezê ku ew wê, di renekê de wê werênê ser ziman. Pêjnên piçûk û mazin ên xwûdayan di serê wî de wê heya û ew di wê temenê de wê di nava têgînek rasyonal a bi fahmkirinê û aqil de wê çawa wê fahmbikê wê bi wê re wê di renekê de wê bixwezê ku ew li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê lêpîrsîna Ksenophanes wê di renekê de wê weke bi aliyekê wê yê giring wê xwe di wê nûqtayê de wê bide diyarkirin. Ew wê di wê temenê de wê teka ku wê weke parmenides dihênê ser ziman û an di nava hizrên filosofên demê de wê dihênê ser ziman wê, di nava hizrên xwe de wê li ser wê re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Ksenophanes wê, di wê temenê de wê tefsira xwûdayê ku ew dikê wê weke tefsirek felsefeyî û rasyonal a demê bê. Di wê temenê de wê dema ku em wê hildina li dest em dikarin wê di çerçoveya dema wê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ksenophanes wê bêalaqaya xwûdayan a li mirovan û wê pîrsgirêka fahmkirinê wê direnekê de wê bi wê re wê di renekê de wê hilde li dest û wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê ku ew wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê karibê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê werênê ser ziman ku wê di encama dawî de wê bi şîroveyên xwe wê ksenophanes wê bigihijê wê fahmkirinê ku wê mirov wê weke hizrekê bê ku mirov wê diafirênê. Ew pêjnên ku ew wê weke bi xwûdayî ku ew hatina afirandin di nava hemûyan de wê ghiştina wê têgihîştinek bi wê rengê wê karibê wê weke encamek giring wê bihasibênê û wê di renekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Lêpîrsînên di wê temenê de ên li ser gotina xwûdê re ku wê ksenophanes wê di renekê de wê weke ku wê bikê wê di wê temenê de wê di renekê de wê bihizirê ku ew wê çawa wê di awayekê de wê weke

ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê dişêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di deverekê de ksenophanes wê bînenê ser ziman ku wê, mirov wê bi xwe wê xwûdayên xwe wê di rengekê de wê weke ku ew wê biafirênin û wê werênina ser ziman. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê û rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di nava hizrekê de bi wan xosletên ku xwûda bi wan dihê tefkirkirin û dihê hanîn ser ziman wê dema ku ew wê hebûnek bi wê rengê wê lî jîyanê nebê wê demê wê ew wê tefkirkirê ku ew wê, weke hizrekê bê. Ji xwe wê di dewama wê de ku wê bigihijê wê hizrê ku wê xwûdê wê weke weke mirov ji xwe re wê diafirênê bê. Di wê temenê de wê şîroveyên wî di wê temenê de wê di rengekê de wê encamekê wê bi xwe re wê biafirênin. Di wê temenê de wê şîroveyên ksenophanes ên li ser xwûdê wê tiştêkê din wê bi xwe re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de bê ku wê çawa ku wê, di rengekê de wê, di wê demê de wê mijare xwûdê wê di wê temenê de wê bikeve ber nîqaşê de. Di demên kevnera de nîqaşên li ser hebûna xwûdê bi felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê weke encamekê wê xwe bide diyarkirin ku wê derkeve li pêş.

Di rengekê de wê di nava hizrên xwe de wê dîmenekê gûmanparêz wê bide dîyarkirin û wê li dij dogmayan wê di rengekê de wê rengekê û awayekê wê bi xwe re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê weke ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê fahmbikê û wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê nerîn û dîtina mirov wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Mirov wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Weki din wê di rengekê din de wê, ksenophanes wê di 'anabasis'a xwe de wê mijarên dîrokê ên demê wê hilde li dest wê weke ku wê herodot wê dîroka xwe de wê, mijarên demê wê binivîsê ew jî wê di wê demeê de

wê bènê ser ziman. Di nava təkiliya med û girêkiyan de û pêvajoyên şer ên demê wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, di şewayekê de wê, bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Ku em li vir wê hinekê wê di dewama wê de wê bahsa heredot bikin wê demê wê dikarê wê direngê de wê werênê ser ziman ku ew jî wê weke ksenophanes wê weke dîrokzanekê wê di demên hemdem de wê were pênasekirin û wê di wê temenê de wê bi hizrên xwe yên ku ew dihênê ser ziman re wê di şewayekê de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Gelek mijarên ku wê ksenophanes wê hilde li dest di xabatên xwe de wê di nava xabatên dîroka heredot de jî wê di rengê de wê were dîtin ku wê werina hildan li dest. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ji şerê di nava girekiyên û spartayîyan ê wele peleponezê û heta yê nava med û girêkê û an liyayîyan û hwd re wê di rengê de wê dixabate xwe de wê li ser wê bisekinê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê ev aliyên ku ew bi hizra xwe re wê dihênina ser ziman wê ji rewşên dîrokî ên demê hanîna wê ya ser ziman wê zêdetirî wê aliyekê din wê di çerçoveya mijare me de wê giring bê ku em wê pêwîstin wê bi kirpênin û wê hinekê li ser wê bisekin in bin. Ew jî wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê û awayekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di wê temenê de wê karibê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê jî wê aliyekê fahmkirîna ê bi felsefeyî û an weke bi aqilekê rasyonel ku mirov wê karibê wê di rengê de wê li ser wê bisekinê û wê di rengê û awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirîna a di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê di çerçoveya dîrokzaniya dema hemdem de wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê karibê wê bahsa wê bikê û wê werênê ser ziman. Di heman rengê de wê dema ku wê Thukydîd wê rewşa şerê peleponezê wê di rengê de wê werênê ser ziman wê bi awayekê di dewama hev de wê çawa wê bi girêdanek aqilî a rasyonelî wê werênê ser ziman. Di wê

temenê de wê, ev wê weke dîmenekê û renekê fahmkirinê teybet wê weke ku wê bi xwe re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Ji rewşa weke ya bi fahmkirinên ksenophanes ên li ser têtîna xwûdê û şîroveyn wî û heta şîroveynê weke yên bi dîrokê ên weke yên bi têtînen heredit û Thukydîd û hwd re ku wê li wan binerê wê di wê temenê de wê dîmenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin ku wê bi aqilekê felsefeyî wê di wê demê de wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê şîroveynê ku ew bi felsefeyê dihên kirin wê di wê temenê de wê bi awayekê û xosletekê din jî wê karibê wê fahmbikê. Ew jî wê weke ku wê bi awayekê vekirî wê bi hizrên ksenophanes re wê were dîtin ew wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi şîroveyn wî yên li ser gotina xwûdê re ku ew dikê re wê bi aqilekê rasyonel ê felsefeyî wê çawa wê bikê wê di wê temenê de wê bikê bê.

Di wê temenê de wê renekê hizirkirinê û mantiqê wê di wê temenê de wê were dîtin ku ew wê serwer bibê û wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê û awayekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê çawa ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê fahmbikê û wê kaeribê wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di wê temenê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinên me yên li ser felsefeyê wê xwediyê reng û awayekê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Felsefe wê di wê temenê de wê weke aqilê mitolojiyê û rengê hizirkirinên wê yên ku ew wê di wê temenê de wê bi yazdanan ve wê girêdayî wê di şewayekê de wê bi hizirkirina wê re wê werênê ser ziman wê bi wê re wê li şûn xwe wê bide hiştin. Di awayekê de wê karibê şîroveynê ksenophanes wê ji aliyekê din ve jî wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê karibê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya hizirkiirna ksenophanes wê dikarê wê di renekê de wê di dewama ya hizrên homeros û hesiodus û hwd re wê direnekê de wê werênê ser ziman. Ew wê şîroveynê xwe yên ku ew bi tefsir û

salixkirinên xwe re ku ew wê bikin wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê bi wan salixkirinan wê bingihê lêpîrsînekê wê di rengeke de wê weke ku wê biafirênin.

Di wê temenê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku ev pêvajoyên hizirkiirînê wê nîşanaka tişteke din bê. Ew jî wê ew bê ku wê çawa wê hebûna xwûdê wê di rengekê din de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi aqil re wê çawa wê were fahmkirin. Di nava aqil de wê mantiq û rasyonîzîsm wê di wê temenê de wê bi serwerîyekê wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe di şewayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di wê temenê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê rengê û awayekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtîyê de wê were dîtîn ku wê mijarên weke lêpîrsînê ên di wê temenê de wê weke mijarên felsefeya presokratîkî bin û wê di wê temenê de wê êdî wê hin bi hin wê bi wê re wê ew wê were lêpîrsîn û wê di wê temenê de wê êdî wê were ser ziman.

Di wê nûqtîyê de wê pîrs kirin û fêrî kirina pîrsê wê di wê demê de wê bi wê re wê bibê û ev wê di wê demê de wê were dîtîn ku wê bi felsefeya demê û mijarên wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtîn wê derkeve li pêş. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên hizirkirinê ên bi felsefeyê, bi wê rengê wê weke ku wê azmûnek zêde giring wê bi nîqaşên demê ên bi wê rengê re wê bi xwe re wê di şewayekê û rengekê de wê weke ku wê bi xwe re wê derbas bikin. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Felsefe wê di wê temenê de wê bi wê azmûnê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Wê mijarên felsefeyê û her wusa fahmkirina bi wê rengê wê nîşanaka pêşveçûnê bi hinek hizirkirinê hizrî ên rasyonîlî jî bê. Di wê nûqtîyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bibêjê ku wê ya ku wê bi aqilê felsefeyê û mantiq û

rasyonaliteya wê re wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê ew bê ku wê hebê, dîyar bê, karibê were fahmkiirin û zanin bê.

Filosofên xwezayê û têngîna pluralismê

Wê dema ku em bahsa têngîna pluralismê dikin em bi wê re wê weke bi têngînek piranitiyê wê dikin û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Piştî Thales, anaximender, anaximenes û heta Ksenophanes û hwd wê di rengekê de wê mijare tekitiyekê wê were dîtin ku wê were li lê pirsin. Di wê nûqtayê de wê, Zanon wê di aslê xwe de wê di nava felsefeyê de wê, demek nû wê weke ku wê were fahmkirin wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide destpêkirin.

Di wê nûqtayê de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê çawa wê di rengekê de wê were fahmkirin û wê were ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, filosofên weke Zanon û Melissus û hwd wê di wê çerçoveyê de wê bi hizirên xwe re ku wê ji wê re wê, bingihekê wê teybet wê bidina çêkirin wê derkevina li pêş. Î ro di derbarê hizrên melissus de wê zêde wê zanin wê nebin. Yên ku ew gihiştina wê hinek ji hizrên wî bin. Gelek dîrokzan û lêkolînavan di wê de hemhizirin ku wî gelek nivîsand lê hizrên wî gelek ji wan ne gihiştina li roja me.

Di wê nûqtayê de wê, Melissus wê weke şagirtê parmenides û memosteyê Leucippus wê were pênasekirin. Di wê nûqtayê de wê, hizrên Leucippus û demokrit wê di rengekê de wê bi mijare atomê ve girêdayî wê hinek têngîhiştinan wê weke ku wê were fahmkirin wê bi xwe re wê di rengekê de wê bidina dîyarkirin û wê bidina hanîn li ser ziman.

Li ser jiyana Melissus zêde agahî ne mane. Dibe ku ew li dora 500 berî zayînê hatiye dinyayê. Dîroka mirinê ne diyar e. Tiştê ku di derbarê wî de hindik tê zanîn bi piranî ji parçeyek piçûk a Plutarch ya Jiyana Perîkles tê berhev kirin. Ew di şerê Samosê de fermandarê filoya Samosê bû û di sala 440 berî zayînê de Perîkles û filoya Atînayê tîk bir. Plutarch îdîa dike ku Arîsto gotiye ku Melissus jî di şerekî berê de Perîkles tîk biriye. Di jiyana xwe ya Themistocles de, Plutarch îdiaya Stesimbrotus red dike ku dibêje Melissus ji hêla Themistocles ve pir qedr û qîmet bû, û îdîa dike ku wî Themistocles û Pericles tevlihev kiriye. Dihat zanîn ku Melissus şagirtê Parmenides û mamosteyê Leucippus bû, lê divê ev îddîa bi gumanbariyek maqûl were girtin (Çav: McKirahan, Richard D(1994)., *Philosophy before Socrates*, Hackett Publishing Company, 296-299).

Piraniya tiştên ku wê di derbarê Melissus a paşîn a felsefî "Li ser xwezayê" mane, ji hêla Simplicius ve di şîroveyên xwe yên li ser Fîzîk û Ezmanên Arîsto de hatine parastin û çend kurteyên felsefeya wî gihîştine me. Piraniya qatên mayî li Diels-Kranz têne dîtin. Berevajî Parmenîdes, Melissus bi şîroveyîn xwe li şûna helbestê bi prozê nivîsand, ji ber vê yekê şopandina wê ji ya mamosteyê xwe hêsantir kir. Mîna Parmenîdes, ew îdia dike ku Hebûn yek e, neafirandî, nehilweşînî, nayê qatkirin, neguhêrbar, neguhêzbar û yek e. Felsefeya Melissus di du aliyan de ji Parmenides cuda dibe. Parmenides îdîa dike ku Hebûn sînordar e, lê Melissus îdîa dike ku ew bi tevahî bêsinor e; û dema ku ji bo Parmenîdes, Hebûn di demek bêdem de heye, ji bo Melissus Hebûn herheyî ye. McKirahan îddîa dike ku Parmenîdes Hebûnê diparêze ku ji hêla cîhî ve sînorkirî ye, lê ev xalek nakokî ye (Çav: McKirahan, Richard D(1994)., Philosophy before Socrates, Hackett Publishing Company, 296-299).

Li vir wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, melissus wê di rengekê de wê bi hizrên xwe re ku wê were ser ziman wê, çendî ku wê weke mamosteyê parmenides wê were dîtin lê di rengekê de wê weke ji wî cihê wê bi hizrên xwe yên ku ew pêşdixê re jî wê di şewayekê de wê were dîtin ku ew wê derkeve li pêş.

Melissus wê di hizrên xwe de wê mijare mantiqê û rasyonalmê jî wê di şewayekê de wê weke ku wê were dîtin ew wê di hilde li dest û wê şîrove dikê. Di rengekê de wê mijare têngîna mantiqê wê bi vajîya wê re wê bi têngînek nakokî wê bixwezê wê bixwênê. Ji wê rengê fahmkiirna wî dikarê wê fahmbikê ku wê bi hizrî û fahmkirina wî weke ku wê têtîliyêk wî ya bi gotinê wê bi Zanon û hwd re jî wê hebê. Li gorî Simplicius wê melissus wê li ser felsefeyê wê bihizirê û ew wê di rengekê de wê weke ku ew wê werênê ser ziman wê bi têngînek sermed lê ku ew di wê de wê, weke bi pêvajoyên bûyinê wê bibê wê werênê ser ziman Ev têngîna weke ya bi pêvajoyên bûyinê di nava têngînek sermedî de wê hizirkirina wê di şewayekê de wê dikarê wê weke ya Zanon jî wê şîrovebikê. Ber ku wê zanon jî wê ne durî wê rengê hizirkirinê wê di şewayekê de wê weke ku wê were dîtin wê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Lê melissus wê argûmana ne diyariyê wê di wê de wê derxê li pêş û wê biavêjê li holê. Di têngîna têngîna bi pêvajoyê a bûyina ku wê di fezeyê de wê bihizirê wê, bi têngîna xwe ya dawîtyê û an ya sermedîyê wê bi feresatên weke yên direjehî û berfireh encamên demî ku wê bi xwe re wê bide wê di dewama wê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê.

Li gorî melissus wê tiştêkê ku ew destpêka wê hebê wê ne sermedî û ne jî wê bêsînor bê. Wê destpêka hebûnê wê nebê. Bi wê yekê êdî em dikarin bêjin ku ew sermed û bê sînor a.

Di wê temenê de wê di dewama wê de wê weke ku wê werênê ser ziman wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare heyinê a salixkirina demê wê bi wê re wê, bi mijare hebûnê re wê, bihizirê.

Ew ji ya ku Parmenides pêşkêş dike zelaltir û kurttir e. Melissus dibêje ku ji ber ku ya bêsînor e, divê ew jî yek be, ji ber ku heke ji yekê zêdetir bûna wê sînoren wê hebin (ankû, sînoren di navbera tiştê-heye û tiştên din ên heyî de). Argumana wî li ser wê bingehê ye ku çî ji hêla mekan û hem jî ji hêla demkî ve bêsînor e û wiha ye. Li gorî wê ya ku ew heya di demê de bê sînor a. Bi wê sedemê, bi têngîna demê ku ew bêsînor a wê di heman demê de wê ti tişt wê weke wê nebê. Ya heyî dervî wê bi hebûnek din wê weke bi demî wê ne bi derfet bê. Ya ku ew bi demê cihê re wê ti carî wê di demek din de wê nebê. Bi wê yekê wê ya ku ew heya mirov dikarê bêjê ku ew yek a. Di wê nûqteyê de wê, di nûqteyê de wê weke ku wê bi ya parmenides re wê di nûqteyê de wê bigihijê li hev.

Di dewama wê de wê dema ku ew wê 'teka parmenides' wê di parêzê wê di wê nûqteyê de wê ji parmenides wê hin bi hin wê di şîroveya xwe de wê, li wê bihizirê. Ew wê yekê, di renekê de wê, ne weke parmenides wê di yek'ekê de wê şîrove dikê. Ew wê, di hizirê ku wê, yek wê di xwe de wê weke ku wê karibê ji yekê zêdetir bê. Ankû wê ji beşên din ên cihê wê karibê biafirê.

Rastiya argumanê bi xwezaya yekîtiya ku Melissus armanc dike ve girêdayî ye. Yek, mimkun e ku yek tişt perçeyên cuda hebin: Serek, laş, du dest û du lingên mirov hebe, lê dîsa jî kesek tenê ye. Di gelek waran de Melissus dişopîne şopa Parmenîdes, û ji ber vê yekê mimkun e ku Melissus heman yekitiyek wekî Parmenides dipejirîne, ankû ku wî nîqaş dikir ku Yek bi tevahî yekgirtî ye, bêyî parçeyên ku wê dabeş bikin.

Melissus wê di wê nûqteyê de wê argûmana xwe de wê, di wê temenê de wê hin bi hin wê pêşbixê. Ji wê aliyê ve wê, şagirtê wî Leucippus wê di renekê de wê rengê hizirkirina wî di renekê din de wê bide dîyarkirin. Wê yek wê di xwe de wê weke gelek bê wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ev wê, leucippus wê bigihênê têngîna atomê. Têngîna atomê wê di wê nûqteyê de wê 'di 'yek'a melissus de wê, di şewayekê de wê weke yekek di xwe de di ahengekê de û ku wê ji gelek beşên din ku wê pêkwerê di şewayekê de

wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de ew wê dibêjê ku wê tişteku ku ew nitelikê wê hebin wê di xwe de wê weke pirr bê. Her tiştê ku ew dikarê bi gûharê wê di xwe de wê ne di heviyekiyekê û tam bê. Yek wê hevgirtî û tam bê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke ku wê were kifşkirin wê di xwe de wê ne xwediyê gûharînê bê. Ji wê aliyê ve wê ji parmenides wê weke ne cihê wê bihizirê. Melissus argumana xwe ya bêtevger bi taybetmendiyên tijî û vala pêşkêşî dike. Ew dibêje ku Yê Yek tije ye ji ber ku eger ew vala bûya dê tişteku tune bûya û ya ku tişteku tune tune. Dûv re ew dibêje ku Yêk nikare tevger bike ji ber ku tije ye. Ew wê niqaş dikê. Valabûn wê ne netiştêk bê. Tişteyî ku ew nebê wê ne weke vala hebê. Ew ber ku ew heya ew vala ya. Ya ku ew ne vala bê ew pêwîsta ew tiştî bê. Bi wê yekê wê êdî wê hebûn ku ew heya wê weke tiştî bê wê karibê wê fahmbikê. Ji aliyekê din ve jî wê di dewama w de wê ew wê bihizirê ku ew tiştê ku ew tevgera wê nebê wê ne tiştî bê. Her tiştê tam tiştî ew pêwîsta bê tevger bê. Bi wê sedemê wê tiştîbûnek weke bê tevgerî bê. Ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê dihênê ser ziman wê ya ku ew heya wê, xwediyê heyinekê bê. Melissus wê dema ku wê bahsa yekê wê bikê wê weke dervê cismê wê li wê bihizirê. Ya ku ew wl dikê sermed jî wê ew bê. Di dewama wê de wê parmenides wê bibêjê ku wê yek di xwe de wê, yek û tam bê. Bi wê sedemê wê yek wê ti watkên wê nebin. Bi wê sedemê wê ti şikeştinên wê nebin. Bi wê yekê wê dikarê wê bibêjê ku wê yek wê ti bedenê wê nebê.

Ew wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Melissus wê piştî xwe wê li filosofên weke platon û aristo wê bi zêdeyî wê biqasî ku wê were fahmkirin wê di rengekê de wê bandûrek mazin wê li wan wê bihêlê.

Ew bi îdiaya Melissus re ku dibêje Yek fireh û tije ye, hev nagire. Jixwe, çima tişteku dirêjkirî nabe ku perçeyek hebe, û mirov çawa tişteku tije dibe ku stûr nebe? McKirahan li ser tiştên ku Melissus nîqaş dike şîroveyek balkêş pêşkêşî dike. Laşek ne tenê dirêjbûnê lê di heman demê de sînor jî heye, û tişteku bêsînor mezin mîna Yê bêsînor e; Ji ber vê yekê, tişteku bê sînor ne laş e. Di heman demê de, stûrbûn tenê pîvana dûrahiya di navbera sînorên laş de ye. Yek nikare xwedan stûrbûn be ji ber ku ew bêsînor e.

Ev têngîna melissus wê direngê de wê weke kuwê were dîtin wê di xwezayê de ew ahenge û hevgirtina ku ew wê li wê bigerihê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Pisagorî wê li ser wê çerçoveyê wê di rengekê de w, têngîna hijmarê wê bihizirin û ew hevgirtinek gerdûnî ew di

wê de dikin ku ew wê kifş**bi**kin. Pisagorasîyan cîhan wekî ahengek bêkêmasî ya li ser bingeha hejmarê fahm kirin û armanc kir ku mirovatiyê bi heman rengî teşwîq bike ku jiyaneke ahengdar bijî, tevî pêşniyarên rîtuêl û parêzê. Jiyana wan aşîfî bû, xwe ji kêf û xwarinên cûrbecûr sînordar dikirin. Ew pir qîmetê didin hevaltiyê. Ji hêla ramiyarî ve, Pisagorasî parêzvane şewazek aristaniyê bûn, helwestek ku paşê Pisagoreansî red kir, lê bi gelemperî reaksîyoner bûn û bi taybetî jin zext kirin. Filosofên din ên pêş-Sokratî ji ber baweriya wî bi vejînê, tinazê xwe li Pythagoras kirin (çav: Warren, James (2014). Presocratics. Routledge, p: 38).

Yê herî navdar Alcmaeon, nivîskarek bijîşkî û felsefî bû. Alcmaeon nas kir ku piraniya organên laş bi cot têne û pêşniyar kir ku tenduristiya mirov bi ahenga di navbera dijberan de (germ / sar, hişk / şil) ve girêdayî ye û ku nexweşî ji nehevsengiya wan pêk tê. Ew yekem kes bû ku mêjî wekî navenda hest û ramanê dihesibîne. Philolaus bi keşfkirina heliocentrismê kozmolojî pêş xist, ramana ku roj di nivê rêgeha dûnya û gerstêrkên din de ye.

Beşdariyên Parmenides ne tenê ji bo felsefeya kevnar, di heman demê de ji bo hemî metafizîk û ontolojiya rojavayî jî pir girîng bûn. Parmenîdes helbesteke ku tê şîrovekirin zehmet e bi navê Li ser xwezayê, an jî li ser çî nivîsand, ku bi girîngî bandor li felsefeya Yewnaniya paşîn kir. Ji vê helbestê tenê 150 perçe mane. Ew çîroka xortekî (kouros bi Yewnaniya kevnar) vedibêje ku xwe dide dîtina rastiya ku xwûdawendek di rêwîtiyek dûr û dirêj ber bi bihuştê ve hilgirtiye. Helbest ji sê beşan pêk tê: Pêşgotin, rêya rastiye û rêya ramanê. Pir hindik qatên rêya ramanê mane. Di vê beşê de, Parmenides divê li ser bingeha referansên nivîskarên din bi kozmolojîyê re mijûl bibe. Rêya rastteqiyê wê demê pir girîngtir dihat dîtina û îro jî wisa ye. Di rêya rastteqiyê de, xwûdawend, mantiqa mirovên ku rastiye ji tunebûnê cuda nakin rexne dike. Parmenides di vê helbestê de felsefeya xwe eşkere dike: Her tişt Yek e û ji ber vê yekê tiştêk nayê guhertin û guhertin. Ji ber vê yekê, her tiştê ku em rast difikirin, tewra bi xwe jî, xelet têne vegotin (çav: Warren, James (2014). Presocratics. Routledge, p: 77-80).

Zenon û Melissus ramanên Parmenides li ser kozmolojîyê berdewam kirin. Zenon bi piraniya bi paradoksên xwe tê naskirin, ankû bi gotinên xwe-nakok ên ku wek birhan dikin ku monîzma Parmenîdes derbasdar e û piralîbûn nederbasdar e. Mijara herî gelemperî ya van paradoksan rêwîtiya dûr bû, lê ji ber ku ew navberê ji xalên bêdawî pêk dihat, rêwî çu

carî nedikarî bigihîje vê yekê. Ya herî navdar paradoksa Akhilles e ku Arîsto behs kiriye: "Ya duyemîn jê re 'Akîlles' tê gotin û dibêje ku beza herî dereng tu carî ji hêla yê herî zû ve nayê girtin, ji ber ku yê ku li dû digere divê pêşî bigihîje wê nuqteya ku tê şopandin, ji ber vê yekê hêdî hêdî divê her gav hinekî pêş de be." Melissus teoriya Parmenides parast û pêşxist, bi prozê, bêyî ku îtiraza xwedatî an figurên efsaneyî bike. Wî hewl da ku rave bike ka çima mirov difikirin ku tiştên cihêreng hene ku tune ne.

Ji yekê bi ber piranitiyê ve di felsefe presokratikî de

Di felsefeya dema presokratikî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare felsefeyê wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê bi têngîna 'yek'ê re wê di rengekê de wê xwe di şewayekê de wê bide dîyarkirin. Zanon jî û Melissus jî wê di rengekê de wê dema ku wê yek'a parmenides wê hildina li dest wê di şewayekê de wê çawa wê di şewayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê hildina li dest wê werênina ser ziman. Parmenides wê li gorî Zanon wê çendî ku wê ti tekbûnekê de wê hilde li dest jî lê ew tek wê di xwe de wê yek bê û ew yek wê di xwe de wê di yekitiyekê de bê. Wê di wê temenê de wê ev yekiti wê êdî wê weke ku wê bi wê yekê wê di xwe de wê gelek aliyên cihê wê weke ku wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, di awayekê de wê ew wê, bixwezin ku ew wê di wê de wê kûr bibin. Di rengekê de wê çendî ku wê ji hin aliyna ve wê têngîna mantiqî wê hilde li dest jî lê wê li ser bingihêkê rasyonel wê hewldana wî ya fahmkirinê a Zanon wê hinekê jî wê di temenê xwe de wê weke ku wê bihawênê.

Di dewama wê de wê dikarê wê di rengekê din din de wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê melissus ku wê çendî wê hemû hizrên wî di destê me de nebin jî lê wê di rengekê de wê bi wî û hizrên wî re wê were dîtin ku ew wê di wê yekitiyekê de wê di wê çerçoveye de wê kûrbibê û ew wê bigihijê yekitiyekê di yekê de. Yek wê li gorî wê ne tenê tek û yekek bi tenê bê. Wê di wê de wê ji yekê wê zêdetirî wê hebê. Ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku ew di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê

karibê wê di rengê de wê fahmbikê û wê karibê wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê karibê ew wê were hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê dema ku em li ser wê dema felsefeyê dihizirin wê dibînin ku wê di rengê de wê mijare felsefeyê wê di şêwayekê de wê weke bi aliyek wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Felsefeya dema berî sokrat wê di wê nûqteyê de wê di çerçoveya mijarên ku ew bi zaninê ew li wê dihizirê wê di wê temenê de wê hebûna ku ew dihê kifşkirin wê çawa wê ew wê were fahmkirin û wê çawa wê were zanin. Di wê nûqteyê de wê li ser wê re wê mijare zaninê û gihiştina wê û lêpîrsînên bi wê re wê di rengê de wê were dîtin ku wê were lêpîrsîn.

Di mijare lêpîrsînên bi têgîna felsefeya pirranîyê ku wê pêşkeve re wê di wê nûqteyê de wê çawa wê ew 'yek' û an 'tek' wê were fahmkirin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê yek wê, di xwe de wê ne tenê wê yek bê. Lê tek wê weke ku wê parmenides wê werênê ser ziman wê di xwe de wê weke yek bê. Di wê çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê were ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê, têgînên weke piştî wê, ku wê bi filosofên presokratîkî re wê weke 'nous' û hwd de wê pêşkevin wê çendî wê di dîmenekê wê weke wê de wê bibê jî lê wê di rengê de wê di kirdeya xwe de wl cihê bê. Wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê wê di mantiqê têgîna 'tozê' ku wê di rengê de wê ne tenê tek û ne yek ku wê herdûyan jî wê di xwe de wê bihawênê lê wê tenê bi yekê ji jî wan re wê nikaribê bi tenê wereê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê xwe di rengê û awayekê de wê bi wê re wê di dîmenekê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, rengê felsefeya melissus ku wê Leucippus ku wê hinekê wê li ser wê temenê têgîna pirranîyê wê berfireh bikê û wê bingihê têgîna gihiştina têgînek weke ya atomê a weke mene herî piçûk ku wê biafirênê wê di fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê li ser têgîna Leucippus wê dikarê wê vebêjê. Leucippus dibê ku wî teoriya xwe di bersiva paradoksa Zenon a naskirî de pêşxistiye, ji ber ku komek dikare di nav hejmareke bêdawî ya qatan de were dabeş kirin, û hejmareke bêdawî ya qatan nikare di asoyek demkî ya bêdawî de derbas bibe. Ji ber vê yekê, Zenon bawer kir ku hemî guhertin weke

xeyalek ye, lê Leucippu bi alîkariya doktrînek paradoksê çareser kir ku li gorî wê cihan ji atom, û qatkên bingehîn û yên nayê dabeşkirin pêk tê û di navbera wan de valahiyên vala hene. Atomîstan valahiya wekî "tunebûn"ê, înkarkirina bûjenê, pênase kirin û ev danasîna yekem a ku îro jê re valahiya dihê gotin e. Li gorî atomîstan, guherîn/livîn li ser plana çavdêrîkirî dema ku atom ji nû ve li hev kirinên nû vedigerin dema ku atom bi xwe neguhêrbar dimînin. Di guherina atomê de, atom nikarin li hev bicivin, lê dema ku li hev dikevin, dihejin. Ji ber ku hemî tiştên makroskopî hevberdanên atoman ên ku her gav diguherin in, her tiştê ku em dibînin û ezmûn dikin dikarin biguhezin û hilweşin, dema ku atom bixwe herheyî dimînin.

Leucippus wê di têngîna xwe de wê mijare atomê wê weke mene herî piçûk ya ku ew nayê dabeşkirin wê di rengekê de wê ew wê werênê ser ziman û wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê ew wê werênê ser ziman. Ew hizra wî piştî wê ji aliyê şagirtê wî demokrit ve wê di rengekê de wê were pêşxistin û wê ji hev wê were derhanîn. Di wê nûqtayê de wê hizrên Zanon wê di rengekê de ku ew wê di rengekê de wê hemû tiştê wê li ser wê temenê wê yekê ku wê, hinekê wê melissus jî wê di wê rengê de wê werênê ser ziman wê weke bi hizrî û ankû xiyalî wê di wê temenê de wê şîrovebikê. Lê Leucippus wê di fêrsek din a fahmkirinê de wê ew wê fahmkirinê wê pêşbixê. Ew wê pêşdixê ku wê ew ne tenê wê weke xiyalî bê û wê weke heyinek heyî a di jîyanê de ku wê bingihê hemû tiştê wê biafireênê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê weke ku ew dikê wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê hizra leucippus wê di wê nûqtayê de wê weke têngînek nû bê. Wê têngîna metafîzîkî ku wê bi wê têngîha hizrî û an dervî ya fîzîkê ku wê li wê were lê hizirkirin ew wê rê li wê vekê ku ew wê di dîmenekê fahmkirinê a bi fîzîkî de wê ji wê cihê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê Leucippus wê di mijare hizirkirina bi têngîna atomê û weke mene herî piçûk ku wê weke hatina wan a ba hev û bi wê tişt wê biafirin û wê bibin wê di wê temneê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ew wê xwezayê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê ji wê hatina ba hev a atoman wê di rengekê de wê bide çêkirin û di rengekê de wê, weke ku wê were ser ziman wê pêşbixê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê dema ku wê bahsa hizrên leucippus wê were kirin wê piştî Aristo wê dema ku wê bahsa wî bikê wê bi gotina "leucippus wê bingihê teoriya atoman wê biavêjê' wê wî werênê ser ziman û wê di wê temenê de ew wî şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, Leucippus wê di fêrsek fahmkirinê a destpêkê bi teorikî a di wê warê de wê bîrê ser ziman û wê di renekê de wê bi hizrên wî re wê di renekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wî werênê ser ziman.

Hizrên Leucippus wê di renekê de wê di mijare atomê de wê li ser temenekê empirikî wê piştî wê bi fêrsek fîzîkî wê demokrit wê bi hinekê din wê li wê bihizirê û wê weke ku wê were dîtin ew wê pêşdetir wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê mijare têngîna gîyanê û hwd jî wê di wê temenê de wê weke ku wê ji germbûn, agir û gîyanê wê bi atomên giştî wê di renekê de wê biafirê û wê bibê wê werênina ser ziman. Ew wê dema ku ew wê di ba hev re wê derbas bibin û an tîkili bi hev re didênin û an li hev dikevin wê weke bingihê hilbera wan a di xwe de bê.

Di nava hebûnê de wê bi tevgerî wê bi atomê re wê pêvajoyek gûharînê ku wê wê werê ser ziman wê di wê temenê de wê werê ser ziman û wê bê gotin ku wê di şêwayekê de wê bi tevgerê wê atom hin wê werina derkkirin û yê din wê werina li hundur mijtin. Wê di wê temenê de wê di nava wê de wê pêvajoya gûharînê wê bi wê re wê bibê. Ew pêvajoya tevgerê wê bi têngînek giyanî wê bi atomî wê xwebide dîyarkirin. Minaq wê pêvajoya jîyane giyanê wê bi wê pêvajoya tevgerî a bi atoman re wê bibê û wê heta ku ew wê karibê wê bi wê rengê bi tevger û xwenûkirinê wê di xwe de wê bikê wê weke ku ew wê karibê bijê.

Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê werê hanîn ser ziman ku wê, giyan wê weke pêvajoyek ji atoman pêkdihê wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê rewşê de wê mijare tevgerê û rewşa tîkiliya nava hebûna giyanê de wê tîkiliya nava atoman û gûharina nava wan û cih gûharandina wan ku wê bibê sedema tevgerê û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Ya ku wê, di renekê de wê bi wê re wê di renekê de wê were hanîn li ser ziman. Demokrit wê mijare atomê wê di wê temenê de wê weke çavkaniyekê wê bi hebûnê re wê werênê ser ziman. Di mijare afirandina

awa û rengê wê de wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Epikur wê di renekê de wê dema ku wê ji aliyê xwe ve wê teoriya atomê wê bènê ser ziman wê bi têtîna giraniyê wê werênê ser ziman û ev wê weke fêrsek ku wê li ser temenekê heyin û fîzîkî wê weke aliyekê ku wê karibê wê di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Mijare atomê wê di wê de wê weke mijarek ku wê di fahmkirina wê de wê destpêkek giring a bo fahmkirinê wê bi wê re wê were kirin. Dewama wê û pêşxistina wê ya di fahmkirinê de wê heta demên serdema navîn û piştî wê serdema hemdem û hwd wê xwe di renekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê bide domandin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê karibê wê li wê bihizirê ku wê mijare atomê û wê pêşxistina wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê nûqtayê de wê di mijare teoriya yekê û an tekê a parmenides de wê di dîmenekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê di wê de wê were kûrbûn bê. Minaq wê di wê de wê atom wê weke mene bingihîn a 'nayê qatkirin' ku wê were lê hizirkirin wê hinekê jî wê çavkaniya wê di wê temenê de wê hebê û wê karibê wê di wê temenê û çerçoveyê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Epiphanes wê dema ku wê bahsa têtîna zaninê a leucippus wê bikê wê bi gotinên weke ku ew li ser temenekê pêbawer wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê di wê nûqtayê de wê çawa wê were gihiştin li zanin û aqilê bi serê xwe ê fîzîkî wê di wê çerçoveyê de wê di fêrsek fahmkirinê de wê bi hizrên wî re wê bikê ku ew wê li wê lêpîrsê. Lê beremberê wê Konstantin Vamvacas wê dihênê ser ziman ku leucippus wê pêbaweriyekê wê di alsê xwe de wê redbikê. Li gorî wî leucippus û demkrit wê çendî ku wê azmûna sehê wê çendî wê bi sînor jî bê lê wê zanina bûjenî a dûnya fîzîkî wê biafirênê wê bènê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di aslê xwe de wê, ji rengê hizirkirina leucippus wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew wê di rengê hizirkirina xwe de wê weke li ser temenekê epistemîkî wê bihizirê wê, dîmenekê wê bi xwe re wê bide me, ku wê zêde ti nîşanak wê zêde

nebin jî ku ew bidina nîşan ku ew wê bi giringî li ser têtînek epistemikî ew rawastiyaya.

Lê di wê nûqtayê de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê atom wê di mejiyê leucippus de wê weke di yê demokrit de wê bingihêkê hizrê ê bi zanina sehê a azmûnê ku wê di rengekê û fêrsek fahmkirinê de wê weke ku wê bigihênê dîmenekê fahmkirinê wê rengekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de Leucippus wê, di mijare felsefeyê de wê, di rengekê de wê, di nava mijare dînya bûjenî de wê bikê ku ew dîmenekê fahmkirinê ew bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê bigihênê fahmkirinekê. Di rengekê de wê weke ku me li jor wê li deverêkê wê hanî ser ziman ku wê teoriya xwe ya atomê wê weke li hemberî teoriya nakokparêzîyê a Zanon ku wê pêşbixê wê hinekê jî wê ji wê têtîna fahmkirin wê ev fêrsa fahmkirinê wê bi rehetî wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Minaq wê dema ku wê bahsa kosmosê wê bikê wê di wê temenê de wê weke ji komêk atom ku wê hertimî wê cih bi gûharênin wê pêkwerê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Li gorî wê ew atom wê xwediyê navendekê bin û ew navendîtî wê weke zaraekê wê di nava xwe de wê biafirênin û wê li ser wê weke dînya û hwd wê bibê.

Di wê nûqtayê de wê têtîna 'zarê' ku ew wê dihênê ser ziman wê weke perde û an qalikekê pirr tenik ê dîtbar ku ew dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê têtîna zarê ku wê weke çavkaniyek bûyinê a navendî wê bibînê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Ew wê, weke zarak ku wê di wê de wê di çî awayê de wê atom wê cih bigirin û wê çawa wê bi hev re wê kombinyonekê wê biafirênin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê bi wê re wê di rengekê de wê êdî wê werênê ser ziman.

Ya ku wê di wê nûqtayê de wê atoman wê di awayekê hevgerî û bi hev re wê bi hev re wê bide girtin jî wê li gorî wî ew zar bê. Di wê temenê de wê piştî wê, demokrit wê zarê jî wê weke atomên hevgerîtinê wê di rengekê de wê pênasibikê. Lê di rengekê din de jî wê di nava têtîna zarê de wê têtîha 'qada valahiyê' jî wê bi wê re wê di rengekê de wê wer pênasikirin û wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Atomek bo ku ew tevbigirihê û bibê xwediyê

tevgerekê wê pêwîstîya wê qada valahiyê wê hebê. Di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê bi wê rengê wê li wê were lê hizirkirin.

Wê di dewama wê de wê dikarê wê direngê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna atomê wê di wê nûqteyê de wê weke çerçoveyek fîzîkî ku ew wê bi fêrsek heyinê wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin. Atom wê li gorî têngîna leucippus wê tûna tûna nebê. Wê di wê temenê de wê xwediyê heyina xwe ya mayinda bê. Ji wê nûqteyê de wê dema ku wê Empedokles wê li atomê wê bihizirê wê weke logoyên ku ew dihên ba hev û bi hev re awayekê diafirênin wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê di rengê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê di wê temenê de wê di rengê de wê werênê ser ziman. Empedokles wê di wê nûqteyê de wê, teoriya xwe ya atomê wê di wê nûqteyê de wê li ser wê temenê wê di dewama wê de wê weke ku wê werênê ser ziman ku wê çawa wê atom bixwe wê mayinda bê weke mene bingihîn û wê cih gûharandina wê ku wê bi awayekê wê bi yên din re hatina ba hev re wê awayên fîzîkî û darêjkên ên tiştên ku ew diafirin dixwezayê de wê biafirênê wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê di miqdar û rêjeya wan de wê li gorî wî di wê temenê de wê ne kêmbûn û nê jî wê zêdebûn wê hebê. Wê di awayekê de wê ew wê hebûna xwe wê biparêzên. Wê tûnbûn û bûyina di jîyanê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê werênê ser ziman wê di dewama wê de wê bi têngînek weke cih gûharandina atomê a di wê temenê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê karibê wê fahmbikê bê ku ew wê her tiştê wê bi monstrebûyina di nava atoman de ku ew wê bibê wê weke encama wê di wê temenê û çerçoveyê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Xosletên felsefeya presokratikî ên ku wê derkevina li pêş.

Ku mirov wê bahsa xosletên felsefeya presokratikî wê bikê wê di wê temenê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin ku wê çawa wê bi pêvajoyên wê yên hizirkirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Di felsefeya presokratikî de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê di destpêkê de wê dikarê wê fahmbikê.

Di destpêkê de wê xosletên wê yên ku wê derkevina li pêş wê di wê temenê de bin ku wê çawa wê, li ser temenekê fîzîkî û dînya senber wê

di şêwayekê de wê fahmbikê û wê bikê ku wê werênê ser ziman. Di rengekê de wê mijarê ku wê werina hildan li dest wê mijarên gerdûnî û bi gelemperî di dewama wê de ên jîyanê bin. Di wê çerçoveyê de wê xwezaya mirov a jîyanê wê bi wê re wê bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê bi felsefeyê wê di destpêkê de wê bi ya hundurîn wê hizirkirinê wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Li ser wê temenê wê di hundur de wê kifşkirin û têgihîştin wê bi wê re wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Wê weke aliyên wê yên ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, xosletên fahmkirinê wê bi wê re wê derkevina li pêş. Zimanekê bi rêkûpek wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê, têngîna roterikê wê hin bi hin wê di şêwayekê de wê were dîtin ku wê pêşkeve.

Ev wê di nava sofistên de jî û filosofên demê de jî wê weke aliyekê wê yê ku wê xwe bide dîyarkirin. Lê ev wê ne weke aliyekê ku wê newê lê pirsîn jî bê Di wê nûqtayê de wê, ev wê çendî wê karibê wê me bi gihêne zanina rast û an rastiyeke wê bi wê re wê li wê were lêpirsîn jî.

Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê, dikarê wê bibêjê ku wê herikina hizirkirinê wê ji vegotinên mitolojikî wê bi ber aqilekê felsefeyê ve wê herê û wê bi wê re wê hin bi hin wê bi lî hev hûnandinên ku ew wê werina kirin wê encamên bi hizirkirinê wê bi wê re wê êdî wê werina bidest xistin.

Filosofên berî dema sokratikî wê di rengekê de wê, bi têngîna xwezayê wê li wê bihizirin. Lê ew li hemberî têngînên baweriyên demê jî wê di rengekê de wê bisekin in. Em çendî bibêjin ku ew ne ateist jî bin lê em nikaribin bibêjin ku ew weke kesna bi bawer zêde tevdigeriyan jî. Wê di wê nûqtayê de wê lêbipirsin û wê lêpirsînê wê were dîtin ku ew wê derxina li pêş, Di wê temenê de wê minaq Ksenophanes wê dema ku wê felsefeyê wê li ser navê xwûde re wê bikê wê di wê temenê de wê, ne bi wê armancê ku ew bi baweriyekê wê dikê. Ew wê li ser temenekê fahmkirinê wê dikê û wê dixwezê ku ew wê bikê. Wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Di şêwayekê de wê, di têngînên monist û pluralist de wê di rengekê de wê derkevina li pêş. Di wê nûqtayê de wê di nava felsefeyê de wê weke aliyekê wê yê zêde bi fahmkirina wê re ku wê xwe bide dîyarkirin wê

mijare hizirkirina bi felsefeyê a ku wê di wê temenê de wê di renekê de wê, ew wê, yeka ku ew wê dihê ser ziman wê çawa wê şîrovebikin wê bi zêdeyî wê were dîtin ku wê li ser wê bisekin û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Di wê nûqtayê de wê hizrên ji wê tekê û bi ber ya piraniyekê re wê weke ku me hinekê bi têngîna atomê re wê hanî ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê zêdeyî wê bi dîmenên wê yên fahmkirinê re wê li ser wê bê kûrbûn. Minaq wê, di wê nûqtayê de wê hebûn wê hem bi pirraniya xwe û hem jî bi nitelikên xwe wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Melissus wê aliyên kifşkirina nitelikan wê weke bi xosletên weke ku ew di wê de han û ew wê weke bi wan re wê weke ne tenê wê yek bê û wê pirr bê wê di wê nûqtayê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di şêwayekê de wê di mijare felsefeya presokratikê de wê di renekê de wê çawa wê têngîna kosmogonikî a kevneşopî wê redbikê û wê di renekê de wê li ser çavdêrîyên empirikî û hwd wê çawa wê di şêwayekê de wê bikê ku ew bigihijê li encaman.

Weki din wê bikin ku ew xwe bisipêrênina li têngînên weke şîroveyan û wê vegotinekê ji wê re wê werênin. Di wê temenê de wê ev wê di renekê de wê weke aliyekê bi vegotinê û hwd wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê li wê were lê hizirkirin. Wê têngîna aqilemeşandinê wê bi şêwayekê wê yê teybet wê di wê demê de wê pêşkeve û wê di nava wê de wê têngihên weke yên sedem û encamê bi wê re wê têngînên weke birhan û argûmanê û hwd wê, werina ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di şêwayekê de wê, gihiştina zanina rast wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê ne tenê wê pluralist wê her wusa wê monistên demê jî wê di renekê de wê di wê têngînê û wê baweriyê de bin ku wê hebûna fizikî û bûjenê wê di wê temenê de wê di gerdûnê de wê hebê wê pênasebikin û wê bidest hizirkirina bi wê re wê bikin.

Wan dixwest ku ew dakevina li bingihê wê. Di wê temenê de wê çavkaniya wê çî bê û wê çawa li wê tê bigihin wê di wê temenê de wê li wê bihizirin û wê di dewama wê de wê bikin ku ew wê werênina ser ziman.

Weki din wê di nava xwezayê de wê rewşa jîyanê wê di wê demê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê li ser têngînek hedonist wê ji Aristippus û heta ku wê bigihijê epikur wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê di

rengê de wê li wê were lê hizirkiirn. Di wê temenê de ew wê têngîna şehwetê wê dijwar wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê bi hêst û têngînên wê re wê li wê bihizirê.

Di awayekê de wê çawa wê bi fahmkirina xwe re wê were jîyankirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê were dîtin ku ew wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê Pyrrho wê, li dijî dogmayan wê têngîna gûmanparêziyê wê derxê li pêş. Wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Stoayi wê têngîna siyanê wê bi hebûnê re wê derxina li pêş. Weki din wê mijare heyinê wê dema ku ew şîrove dikin wê ji hev cihê wê bi têngnek bi ber ya pirani ve wê herin û wê li wê bihizirin. Stoayi wê mijare mantiqê wê, di nava xwe de wê di wê demê de wê pêşbixin. Ji Diodorus û heta Chrysippus wê di wê nûqtayê de wê were dîtin ku wê pêvajoyên hizirkirinê wê bibin. Mantiqê dana berhev û an ya qiyasê wê, di rengê de wê, dîmenekê wê bi hizrên Chrysippus wê were dîtin ku wê pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Stoayi wê li ser wê temenê wê bînina ser ziman ku wê hebûn wê maddî û an bûjenî bê. Mijare hebûnê wê di nava hinek rêgezên weke bi dem û mekanê, valahiyê û hwd re wê werênina ziman. Li ser wê temenê wan hanî ser ziman ku wê mirov wê li ser kirin, çalaki, tevger û hizrên xwe wê xwediyê seheêta xwe bê. Li gorî Stoayiyên wê di dînyê de wê, hinek tişt wê bi me ve wê girêdayî bin, hinek wê ne girêdayî bin. Ew wê weke dervî me hebin. Yên weke girêdayî me wê bi aqil, hizirkirinê darazê, motivasyonê xwestekê û an arzûyê û hwd re wê werênina ser ziman. Li ser wê temenê wê bînina ser ziman û wê bibêjin ku wê zêhn wê çavdêriyekê ku ew wê bi darizênê, herê bikê û wê redbikê wê xwediyê fêrs û jiêhatiya wê bê. Dîmenê rastitîyê wê bikê ku wê rastî ji ya ne rast wê cihê bikê. Li gorî wan bi rêya aqil mirov dikarê bigihijê nerînek zelal û qinyatekê. Ew wê, di wê temenê de wê, di mijare zaninê wê werênê ser ziman ku wê, ya ku wê zane wê bidest bixê wê zanin bê. Di wê temenê û çerçoveyê de wê xwediyê têngînek epistemikî jî bin. Li gorî stoayiyên wê gerdûn wê ji aliyê aqilekê bûjenî ê di xwe de hem aktiv û hem bêtevger ve wê were birêvebirin. Ew wê aqilê wê weke 'logos' wê pênasedikin. Di wê temenê de wê, ya bêtevger wê weke ya di cihê xwe de sekinî weke tozê wê pênasedikin. Li ser wê temenê wê, mijareê bûjenê wê hildina li dest û wê çawa wê weke ji her cûre bikarhanî re wê bikarhanîna wê vekiribê wê, di wê çerçoveyê de wê bi têngîna ku wê weke bûjena pêwîsta ku ew were kirin li tevgerê wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman.

Chrisippus wê, di derbarê wê nûqteyê a weke nerina stoayiyan jî ku wê werênê ser ziman wê çîçero bi navê wî di "de natura deorum"ê de wê van gotinan wê bide dîyarkirin. " Gerdûn bixwe xwûdê ya. Weke dana dîyarkirinê a giyanê ya. hevbeşîya xwezaya tiştê û hemû hebûnê ku wê himbêz bikê tamî wê bi wê re wê bi aqil re wê rêve biçê. Ev wê weke rêgeza dûnyawî a rênîşanê jî ya. Wê demê ku wê pêşaroj wê ji pêşde ku wê were dîyarkirin û piştire agir û rêgeza 'eterê' piştire av, ax, ba û hwd wê wee wan û elementên bûhûrinêr heyv, roj, stêr û ku wê her tişt di wê de wê bibê wê gerdûn wê bibê.!"

Di dewama wê de ku mirov wê werênê ser ziman wê Marcus Aurelius wê di 'meditsyonên' xwe de wê bi van gotinan wê werênê ser ziman. " Dîtina gerdûnê bi domdarî yek jîndarek bi yek bûjeneyek û giyanek yekane; û mêze bikin ka her tişt çawa behsa yek têgihîştinê dike, têgihîştina vê yek jîndar; û çawa her tişt bi yek tevgerê dimeşe; û ku her tişt, her tiştê ku heye, sedemên hevkarîyê hene; Di heman demê de li rijandina domdar a xêz û avahiya tevnê jî temaşe bikin."

Di felsefeya stoayi de wê tefsîrek xwûdayî ku wê ne dûrî ya panteist de wê karibê wê werênê ser ziman wê hebê. Xwûdê jî wê bi wê sermediyê wê nebînin û wê di dewama wê de wê, hertimî wê di xwe de wê hebê û wê bi xwezayê re wê di hevkeyiyekê de bê wê pênasebikin û wê werênina ser ziman. Ew gerdûnê jî wê di dewama wê de wê di nava dunguyek bûyin û tûnabûnekê de wê bi wê re wê şîrovebikin û wê werênina ser ziman. Ew wê di hizra xwe de wê xwediyê têgînek pirr gerdûnî ku ew bi hev re wê di dewama hev de wê karibin werina dîtî û şîrovekirin wê bi wê re wê di rengekê de wê karibin werina fahmkirin bin.

Di nava wê pêvajoyê de wê stoayî wê destpêk û dawîya gerdûnê wê bahsa wê nekin û an wê newênina ser ziman. Wê pêşnebînin ku ew wê hebê. Di şewayekê de wê têgînek wan ya xwûdayî wê hebê ku mirov wê gotinekê wê heta li ser wê nebêjê wê nikaribê derbas bibê bê. Ew jî wê ew wê bê ku ew xwûdê û xwezayê di hevkeyiyekê de wê weke hev dîkin de ku ew dihênina ser ziman bê.

Ew wê mijare aqil wê dihildina li dest û wê bi têgîna logosê wê dihênin ser ziman û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di wê logosê de wê têgînek asoyî wê kifşbikin û wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê bixwezînin ku ew kifşkirinê û fahmkiirnê pêşbixin.

Di wê çerçoveyê de wê aliyên weke yên ku wê bi gotina weke 'pathos' re ku wê bo tirs, hêrs, û şabûna zêde û hwd wê bi wê werênina ser ziman

wê weke gotinên ku ew wê diwê têtîna asoyê de wê bi wan wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman bê.

Li gorî wan logos wê aqilekê gerdûnî bê û wê di xwezayêde wê di her tiştê de wê hebê. Di xwezaya her tiştê xwezayî de wê weke hebê. Li gorî Chrisippus wê hêst wê weke darazên şîrovekirinê bin wê pênasebikê. Wê di wê çerçoveyê de wê mijare hêstan û hwd wê, di wê nûqteyê de wê li ser wan wê bisekinê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di nava wê pêvajoya fahmkirinê de wê bi hêstan wê ya rasyonal û ya irrasyonal wê wê ji aliyekê ve wê bi têtîna wê li wê bigihêjê û wê fahmkirinekê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bikê û wê werênê ser ziman bê. Ew wê hêstên weke zewkê, tîrsê, şehwetê, û hwd wê bi awayên cihê wê li ser wan wê bisekinê û wê bi wan re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Minaq zewkê û an hedonismê ku ew wê şîrove dikê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. ' Kêfxweşbûn werimandinek bêaqil an nêrînek nû ye ku tiştê baş heye ku mirov dihire ku şabûna rast e. ' Lê li gorî wê hêstên weke şehwetê û tîrsê wê kirpendinên xwe wê li ser pêşaroyê wê bikin. Di wê nûqteyê de ku wê, dema ku wê bahsa xirabiyekê wê were kirin ew wê nûha û an wê pêşdetir wê bibê wê di wê temenê de wê rengekê de wê bi wê re wê bibê. Hêst wê li gorî staoyiyan wê çendî, bi wê rengê wê ew wan şîrovebikin jî lê kesê bi zane wê weke kesê xwe ji wan rizgarkir û ew li wan serwer wê, di rengekê de wê bi wan re wê şîrovebikin û wê werênina ser ziman. Ew hêstên baş wê di rengekê de wê li şeş beşan wê şîrovebikê. Minaq wê, dilxweşî wê kêf, şahî û giyan baş wê bide diyarkirin. Xwezîtî wê, niyete baş, başî. Nirxdayin û hêskirinê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Heyidarî wê, weke bi têtîna rewîstî, fihêtî û rêzê re wê pênasebikin û wê werênina ser ziman.

Epistemolojiya dîtbariyê di dema presokratikî de

Mijarek din a teybet a ku em bi têtînek epistemikî wê hildina li dest wê di dema presokratikî de wê mijare zaninê bê. Di aslê xwe de wê, me hinekê li jor bi hinek awayna wê hilde li dest. Lê di wê nûqteyê de wê mijare zaninê wê bi serê xwe wê bi têtînek epistemikî wê karibê wê di rengekê de wê di wê temenê de wê bi demên presokratikî re wê di şewayekê de wê hilde li dest.

Di zane min de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev ali wê xwe di bi têtîna felsefeya demê re wê di rengekê de wê bide diyarkirin û wê di nava felsefeya dema berî sokrat de wê weke aliyekê k uwê bi zêdeyî wê

di çerçoveya gihiştina zanina rast de wê filosofên berî dema sokrat wê di şêwayekê de wê li ser wê bisekin in û wê bi wê re wê hizrên xwe wê di rengê de wê weke ku wê werênina ser ziman.

Di mijare atomê de bi filosofên ku ew wê dihênina ser ziman wê têngînek wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Filosofên wê demê wê mijare atomê wê weker têngînek hebûnê diafirênê û wê dihênê ser ziman wê di rengê de wê liser wê bisekin in û wê di şêwayekê de wê werênina ser ziman.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Sokrat wê di dema xwe de wê mijara zaninê wê li ser dîtbarîyên fîzîkî re wê hinekê wê werênê ser ziman. Lê ew wê di rengê de ku wê filosofên berî xwe ên xwezayî jî wê weke çavkani wê bigirê wê tiştê wê di hev de wê weke ku ew heya wê di rengê de wê bixwezê wê di rengê de wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê têngînên filosofên xwezayê ku em bi têngîna têngîna avê a Thales bê, parmenides a 'tek' a wî bê apeiron'a anaximender bê, têngîna hewayê a anaximenes bê, têngîna pisagor a metamatikê bê, têngîna haraklit a gûharîn û logos'ê bê, têngîna ksenophanes a antropomorfism û an panteism bê, têngîna Zanona a nakokiyên bê, têngîna empedokles a çar element û du hêzan bê, têngîna anaximander a aqil û tiştên bûjenî ku ew dikarin ji hev werina beşkirin bin, a protagoras a dîtbarîyê bê, Gorgias a gûmanparêziyê bê û hwd ku mirov dikarê gelek têngînên din di wê temenê de wê werênê ser ziman wê xwediyê temen û bingekê fahmkirinê a ku mirov wê karibê bi wê re wê di rengê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtîyê de wê pêşî dikarê wê di rengê de wê didewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê bi têngîna xwezayî wê pêşî wê di dîmenekê naturalist de wê were dîtîn ku wê pêşkeve û wê dîmenekê xwezayê wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtîyê de wê felsefeya xwezayê a berî sokrat wê were dîtîn ku wê di sê pêvajoyan de wê derbas bibê. Yek wê di destpêkê de wê weke ku wê bi hizrên weke helbestvanên weke homeros, hesiodos û hwd re ku wê çawa wê, mijare yazdanên demê wê bi salixkirina wan re bê. Di wê temenê de wê pêvajoyek ji mitolojiyê li felsefeyê wê derbabûnê wê bi wan salixkirinên xwe re wê di rengê de wê biafirênin. Her salixkirin wê di xwe de wê aliyekê din wê bi epistemikî wê

bihawênê. Wê di wê temenê de wê çawa wê were fahmkirinê ew li gorî demê û şertûmercên demê û mekanê û hwd re wê were fahmkirin. Di wê salixkirinê de wê yazdan wê bi kiryarên xwe re wê care pêşî wê weke ku wê bingihê lêpîrsînê wê di wê temenê de wê li wan wê bi felsefeyî wê were pêşxistin. Di nava pêşketina felsefeya xwezayê de wê di destpêkê de wê bertekên weke aqilê felsefeyê yazdanên me lê dipirsin ku wê di demên kevnera de wê di destpêkê de wê werina ser ziman wê hinekê jî wê weke ku ev çavkaniya wan di wê temenê de wê weke ku wê hebê.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê ev pêvajoyê wê bi xwe re wê pêvajoyek din a duyem wê werênê pêvajoya duyem jî wê tiştê wê bi xwezayê wê li ser temenekê dîtbarî û emprikî wê bi hev re wê çawa wê weke wê bikê ku wê fahmbikê û wê di wê pêvajoyê de wê bi wê re wê weke ku em bi sofîstan û hwd re wê dibînin wê zanin wê çawa wê hebê û wê çawa wê karibê wê di rengekê de wê weke wê fahmbikê û wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe di şewayekê de wê bide dîyarkirin.

Ev pêvajoyê wê weke pêvajoyek teybet bê ku wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê wê di nava tiştê û dîtbarîya wê de wê bi têgînek zaninê wê were dîtîn ku wê li wê were lê hizirkirin û fahmkirin.

Ev mijare zaninê me wê di wê temenê de wê di rengekê de wê were dîtîn ku ew wê, bi wê re wê werê li wê hizirkirin. Di wê demê de wê mijare zaninê ku wê weke bi armanca gihiştina zanina zelal û saf ku wê weke care pêşî wê ji aqilê mirov re wê weke bibê armanc wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê lêpîrsînê di nava aqilê mayinda ê weke yên ideayan ku wê weke piştê wê di nava nîqaşên platon û sofîstan û hwd de wê were dîtîn wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe di şewayekê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare zanina xwezayî a weke

ku wê ji wê were girtin wê çerçoveya wê zanina gûharîner ku wê platon wê ii sofistan re wê bikê mijare lêpîrsînê wê weke têgînek zaninê a xwezayî bê. Di wê temenê de ew dîmenê zaninê a ku ew ji xwezayê dihê girtin bê. Di wê rewşê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bibêjê ku wê mijare felsefeya xwezayê wê pêşketina wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê di bin pêvajoyên rexnegirtinê a duali de wê di rengekê de wê bibê. Aliyekê wê weke ku wê bi hizrên weke yên lêpîrsînê ên li ser hebûna yazdanên mitolojikî û kiryarên wan û 'bêxemiya wan' re ku wê were ser ziman bê. Aliyê din jî wê ew awayê hizirkirinê ku ew bi felsefeyê piştîre dihê ser ziman wê di ber rexnegirtinekê de wê weke ku wê were kirin û wê bi hizrên filosofên weke platin re wê were dîtin wê bibê.

Hizra platon wê di dewwama ya sokrat de wê aliyekê wê yê din ê teybet wê hebê û wê dervî wê aqilê ji xwezayê û fahmkirinê wê ew wê bi wê re wê têgînek aqilê a ku ew wê weke dervî wê bi ideayê wê bixwezê wê werênê ser ziman wê bibê. Di rengekê de wê, çendî ku wê di nava gotinên platon de û an li ser gotinên wî re wê gotina xwûdê wê di rengekê de wê derbas bibê jî lê di zane min de wê di rengekê de wê were fahmkirin ku wê armanca wî ne zêde ew bê ku ew wê bi wê rengê wê werênê ser ziman bê. Ew wê di wê temenê de wê di rengekê din de wê çawa wê çerçoveya têgîna ideayê wê weke teka parmenides, apeirona anaximender û an logosa haraklit û hwd re wê çeroveyek berfireh ku wê hemûyan wê bikê nava xwe bi fahmkirinê weke rêgezêk giştî ku ew hemûyan dikê nava xwe wê di wê rengê de wê weke ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizra xwe wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin ku wê mijare hizirkirina bi felsefeya xwezayê re wê, ev ali hemû wê di şewayekê de wê werina fahmkirin. Lê pîrsgirkek felsefeya xwezayê a demê wê di serî de wê xwe di wê rengê de wê bide dîyaerkirin ku wê çendî wê kûrbûnekê wê weke ku wê piştî wê bi hizrên leucippus û demokrit û hwd re wê bide çêkirin û domandin jî lê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê direngêkê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê bê ku wê mijare rtêgîna atomê a leucippus û

demokrit wê di wê temenê de wê weke ku wê bi wê re wê were dîtin wê mijare wê dîtbarîya bi zanina felsefeya xwezayê a demê re wê hin bi hin wê dîmenekê din wê bi wê re wê biafirênê. Ev jî wê di dewama wê de wê aliyê sêyem ê felsefeya dema felsefeya xwezayê wê bi xwe re wê di rengê de wê weke ku wê êdî wê werênê li holê. Anaksigoras wê dema ku wê bahsa zaninê a demê wê bikê û wê di wê de wê bihizirê wê bi gotina 'di her tiştê de wê tiştekek hebê' ku wê werênê ser ziman wê bixwezê ku ew bi wê re ew di rengê de wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê hizrên anaksigoras di xabate xwe ya 'li ser xwezayê' de wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê bi dîmenekê hizrî û aqilî wê hilde li dest û wê hin bi hin wê di hundurê aqil û zêhnê de wê temenê hizirkirinê wê bi felsefeya xwezayê re wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê dênê li holê. Anaksigoras wê di mijare felsefeyê de wê bi çavdêrîyên xwe wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Lê ew çavdêrî wê di xwe de û dervî xwe wê çawa wê bi asoyekê wê werina bi temen kirin ew li wê dihizirê. Minaq ew di hizrênx we yên astronomikî de wê di rengê de wê dema ku wê bahsa rojê wê bikê wê bi gotina 'kutleyek rojê a sor' wê hebê re wê hizra xwe wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di nava hizrên mitolojiyê ên li ser rojê heyvê û hwd de wê her yek jî wan gerwerkan ku wê di wan de wê weke yazdanak wê hebê û wê di wê de wê werênê ser ziman bê. Lê anaksigoras wê herê nakê û wê weke li berçav wê nagirê. Ew wê bi wê re wê hizrên xwe wê nayênê ser ziman. Ew wê, di wê temenê de wê dema ku ew bi wê rengê newênê ser ziman wê rexneyên pêşî ên ku wê di wê temenê de wê li anaksigoras wê bibin wê di wê temenê de bin ku ew li ser heyvê, rojê û hwd ew yazdan û hebûna wan reddikê bê.

Di felsefeya anaksigoras de wê ya ku wê derkeve li pêş wê aqil û rastîfî bê. Wê di wê temenê de wê çawa wê aqil û rastîfîyê wê bi hev re wê di temenekê rast de wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê di rengê de wê werênê ser ziman. Di felsefeya anaksigoras de wê têtîna kosmikî û na "neus" wê di wê temenê de wê derkeve li pêş û ew wê di wê çerçoveyê de wê bi têtînek rêgezî wê bixwezê ku ew bi fêrsa têtîha weke ya logosê ew di wê de ew kûr bibê. Ew wê bi wê dixwezê bigihijê hizrên gerdûnê û çerçoveya fahmkirina gerdûnê.

Di gerdûnê de wê her qat wê ya din wê temem bikê û wê li gorî wî di nava homojenekê de wê karibê wê hilde li dest. Di wê çerçoveyê de wê ahenge nava wan ew bi aqil dihilde li dest û wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew bi wê re wê têtikiliya nava wan qatan wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku ew wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku ew wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizra xwe wê di şêwayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di mijare têtîna zêhnê de wê dema ku ew bahsa wê dikê wê bi wê têtîna kutleyê û kaotika wê ku ew wê dikê ku ew wê pênasibikê û an salixbikê wê zêhnê wê di wê temenê de wê salixbikê. Gotina zêhnê a anaksigoras wê di çerçoveya têtîna aqil û rastîtiya wî ya xwezayî de bê û ew wê, di wê temenê de wê dixwezê ku ew wê salixbikê û wê bi çavkaniyên wê û çavdêrîyên ku ew bi wê digihijê wan wê salixbikê û wê werênê ser ziman.

Anaksigoras wê cismên azmanî weke rojê, stêr û meteoran û hwd wê weke kutleyek wan ya ku ew di şawitê wê hebê wê werênê ser ziman. Di wê temenê de ew şawat wê di rengekê de wê weke bingihê wê tevgerîya wê direngê de wê bixwezê ku ew wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Di hizrên xwe yên li ser rojê de wê bahsa bûyina xwediyê kutleyek sor ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê mijare kutleyê û hebûna wê ya metayî û di dewma wê de wê dîmenê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Bandûra hizrên anaksigoras wê di rengekê de wê di dema wî de wî bi zêdeyî wê bi hizrên wî yên felsefeyî ên xwezayî bi aqil û rastîtiya wê bê, b têtînen wî yên li ser astronomiyê bê û an metamatikê û hwd ku wê bikê ku ew hildana xatên cemberekê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Hemî filozofên piştî Parmenîdes, mîna Parmenîdes bi xwe, texmîn kirin ku cîhana rastîn ji ya ku mirov dihesibîne cûda ye. Bi vî awayî pirsgirêkên epîstemolojî an jî teoriya zanînê derketin holê. Li gorî Anaksigoras, her tişt di her tiştê din de heye. Lê ev ne ya ku mirov dihesibîne. Wî ev pirsgirêk bi pêşniyara xwe çareser kir ku heke tiştêk ji pirtirkêmtir ji hemî aliyên din hebe, ya pašîn bi tevahî nayê dîtin. Dûv re hat dîtin ku carinan mirov an heywanan di derheqê heman tiştan de xwedî têtîhiştinên cûda ne. Wî ev diyarde bi wê yekê rave kir ku mîna bi mîna hev tê fahm kirin. Ji ber vê yekê, heke di organa hestiyar a mirov de tiştêk ji yek din kêmtir be, ew kes dê ya yekem ji ya duyemîn kêmtir

hişkîr fahm bike. Ev sedem jî ji bo ravekirina hin heywanan bi şev çêtir û yên din jî bi roj çêtir dibînin hatine bikar hanîn. Li gorî Demokrît, atom xwedî taybetmendiyên hestiyar ên wekî tam, bêhn û reng in. Ji ber vê yekê wî hewl da ku wan hemûyan bi xosletên ve kêmbike (mînaqî, wî rengê spî yê geş rave kir ku atomên tûj ên mîna pîneyan li çavan dikevin) û hewildanek pir berfireh kir ku avahiya atomê ya tiştan li ser bingeha taybetmendiyên wan ên hestiyar ji nû ve ava bike.

Di mijare têngîna fahmkirinê a fahmkirinê û rengê wê de wê, piştî parmenides wê Zanon wê bi têngînên xwe yên nakokiyê wê bixwezê ku ew wê çerçoveya fahmkirinê wê bi wê re wê di rengê de wê biafirênê û wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare ya bi dîtinê û fahmkirinê wê çawa wê di ahengekê de wê hebê û an nebê wê weke mijare fahmkirinê a epistemikî ku wê piştî wê weke anaksigoras wê zanon jî wê bi nakokiyên xwe wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ew wê fahmkirinekê bi wê ji aliyê xwe ve werênê.

Lê di wê nûqtayê de wê karibê wê bi wê re wê di rengê de wê li wê bihizirê ku wê têngîna zanon wê di rengê de wê li ser temenekê rasyonel û mantiqî bikê ku ew xwe bide dîyarkirin. Di hinek zehmetiyên bi fahmkirina têngîna wî de wê xwe di dîmenê dîtbariyê de wê xwe bidina dîyarkirin. Ber ku ew bi têngîna nakokiyê a aliyê nayê dîtin bi çavdêrî wê, di hundurê yê din de wê weke ku wê bi têngîna ya anaksigoras a 'di her tiştê de wê tiştê hebê' ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, ew wê bi wê re wê bixwezê di dîmenekê de wê werênê ser ziman.

Pirşgirêka fahmkirina bi zanina demê wê weke ku wê sofist wê balê bikişênina li ser wê bi zêdeyê wê têngîna metafizikê bê ku wê çawa ew wê ji wê were wê çareyekê di fahmkirinê de wê werênin. Di nava felsefeya xweyê de a xwe di sipêrê çavdêrî û çavkaniyê di nava heyinên xwezayê de wê, ev wê, weke aliyên ku ew wê ji wê re wê weke nikaribin ku ew bibina bersiv. Di wê temenê de wê, Platon wê piştî wan wê bi têngîna ideayên xwe wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman û wê di formule kirinên aristo de wê bi temenî wê bi têngînek metafizikî wê bixwezê ku ew wê di wê çerçoveyê de wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê.

Mînaq di felsefeya pisagor de wê, têngîna metafizikê a ku ew bi hijmaran re wê tefkirbikê û wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê din ku ew bi têngîha gerdûnê û fahmkirina wê re wê li wê bihizirê bê. Auklid wê di

wê nûqteyê de wê bi metamatik û an geometriya xwe re wê li ser wê temenê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê kevneşopîya hizirkirinê wê di wê temenê de wê di wê de wê pirsgirêka metafîzîkê wê hertimî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê ev wê, hertimî wê di hizirkirinê de wê di tiştê ku ew heyî de wê weke li şûn wê weke li lêgerîna afrînerîyekê wê û an weke heyinek dîyarker ku ew wê bibê wê bibê sedema hizirkirina bi wê. Di wê çerçoveyê de lê wê, felsefeya xwezayê a demê wê ew wê jî wê di rengekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku wê çawa wê, hebûna heyî û fîzîkî û bûjenîya wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê hizirkirinê bi fîzîkê û şenberîya wê re wê, di wê temenê de wê zêdetirî wê bikê û bixwezê ku aqilê mirov wê çawa xwe zêdetirî li ya şenber wê bide girtin. Hizirkirinê bi têtîna bi têtîna atomê ên demokrit wê hinekê jî wê xwe di wê temenê û rengê de wê bidina dîyarkirin. Fêrsên fahmkirinê ên bi antropomorfîsmê ên ksenophanes wê di wê çerçoveyê de wê dîmenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin û wê werênina ser ziman.

Mijarên bi zêdeyî wê bi felsefeya presokratîkî re wê derkevina pêş

Mijarên ku wê di dewama felsefeya dema presokratîkî de wê derkevina li pêş wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov dikarê di dewama wê de wê weke bi têtîna felsefeya epistemîkî û an dîmenê epistemîkî ê dîtbar yê felsefeya wê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê mijarekê zêde giring wê mijare zanînê bê ku wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê bi wê re wê derkeve li pêş bê. Di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê mijare lîpîrsîna zanîna mitolojiyî û ya yazdanan wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê ku wê mijare hizirkirinê wê di

wê nûqteyê de wê bi rengên hizirkirinê wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Mijarên ku wê di wê temenê de wê di nava felsefeya demê de wê were lê hizirkirin wê mijare sazûmana civakî, têkiliyên nava mirovan, her wusa rêveberiyên demî ên tîranî û ne tîranî wê çawa wê bibin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê demê de wê nîqaşek zêde giring wê ji aliye sofistan ve wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê di ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê rengê de wê xwediyê aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di wê temenê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê, bi wan aliya ve wê weke têtînek aqilî a ku ew alaquadar dibê wê bi wê re wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin û wê bi wê re wê di wê temenê de wê bikê ku ew bi wê re ew di wê temenê de ew derkeve li pêş.

Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê û mijarên ku ew wê bi wê re wê dihizirê wê çawa wê di rengekê de wê têtînek di nava jîyane jîyane mirov de wê bi haqaniyetê wê çêbikê û wê wekhevîyê wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di wê temenê de wê lêpîrsînên li ser destûrên bi destê mirovan dihên çêkirin bê, destûrên xwezayê û hwd bê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de wê karibê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê girng ku wê li wê bihizirê bê. Ev nîqaşên li ser têtînek destûrî wê di felsefeyê de wê çavkaniya wê têtîna destûrên bingihîn ên xwezayê ku ew wê ji wê dihên fahmkirin wê bi wê çawa wê jiyankiirnek rast wê were kirin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di destpêkê de wê bi felsefeyê wê di nava heyina heyi de wê hewldana gihiştina koka tiştê bi fahmkirinê wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê

karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Hinek pirsên ku wê di wê temenê de wê werina li bersivên wan lêgerîn wê di wê temenê de bê. Koka her tiştê wê çi bê? Ji çi tişt dibê û heya? Çawa em dikarin pîrrianiya di xwezayê de wê fahmbikin û wê bînina ser ziman? Tiştê çawa hem bi hev ve û hem ji hev cihê wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê? Ev wê weke hinek pirsên ku wê di wê temenê de wê bi çerçoveyek têgînî a epistemîkî ya xwezayî ku wê li wê were lê hizirkirin bê.

Weki din wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, mijare zaninê wê bi wê re wê di rengekê de wê di nava jîyanê de wê were fahmkirin. Di jîyanê de wê bi aqil wê fahmkirin û temenê fahmkirinê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê êdî wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê mijare zaninê wê di jîyanê de ku wê were fahmkiirin wê êdî wê çawa wê bi hebûna xwezayî wê di rengekê e wê were dîtin ku wê were hizirkirin û ya di nava jîyanê de wê çawa wê cihê wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê di rengekê de wê were li wê hizirkirin. Aqilê felsefeyê û yê dema berî wê ji hev cihê bê. Wê di rengekê de wê yê felsefeyê wê şêwayê aqilemşandinê wê bikarbênê. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di demên berî felsefeyê de wê bi yazdanan û afirandina wan û berpîrsîyarîya wan re wê were ser ziman. Lê felsefeyê dervî wan wê têgînek pêşxist û bi jîyanê ve girêdayî di rengekê de wê xwest û wê hanî ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Bi wê re wê mirov wê weke bigihijê wîna xwe ya ku ew heta wê demê wê tenê wê weke bi yazdanan ve wê girêdayî bê. Wê destûrên xwe wê bi destê xwe wê çê bikê û wê bi wê re wê bigihêjê xwe nasînekê di derbarê xwe de.

Hinekê jî wê felsefe wê di wê temenê de wê mirov wê bi xwe wê weke bikê weke xwe bixwe. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Di wê destpêkê de ku wê weke filosofên xwezayî ên nava jîyanê bin wê sofist wê ji wê pêşketinê a bi aqil a di jîyanê de wê ji wê re wê pêşengiyê w bikin. Di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê weke wê bihizirê û wê di wê temenê de wê di renekê û awayekê de wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê. Sofîstan aqil daxist li jîyanê. Di wê temenê de wê ne tenê ku wê yazdan û çend kesên weke ew bijartî wê xwediyê wê aqilê bin. Di wê rengê de wê bi wê re wê êdî wê were lê hizirkirin. Felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê bûhûrînekê wê di nava aqil û jîyanê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku ew wê bide kirin.

Di dewama wê de wê di derbarê dînya derve a fîzîkî de wê bidest hizirkirinê wê were kirin û wê argûman û teoriyên xwe wê li ser wê temenê wê pêşbixin û wê werênina ser ziman. Di wê nûqtayê de wê mijarên weke hebûnê, fîzîkê, bûyinê, gûharinê, mantiq, aqil, rasyonelîzm û hwd wê weke aliyên ku wê di dewama wê de wê karibê li wê were lê hizirkirin bê.

Filosofên presokratîkî wê çavkaniyên wan wê di renekê de ku em di dewama wê de bi wê gotinekê wê bibêjin wê çavdêrî bê. Di wê temenê de w di dîmenekê weke serû ku ew wê çawa wê dibînê wê pêşî wê di rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê piştî wê bi filosofên weke anaksîgoras û hwd re wê têgînên weke di hizrekê de wê tiştêkê din wê hebê wê êdî wê di wê çerçoveyê de wê weke pêşketinek bi kûrbûnê ku wê di dewama wê de wê were bê. Di wê nûqtayê de wê li ser mijare nitelîken û xosletên wê di dema melissus de wê ew hinekê wê di wê çerçoveyê de wê were dîtîn ku ew wê bikê. Wê di wê temenê de wê tiştê wê ne weke tenê yekê wê di renekê de wê

şîrovebikê. Wê di wê tenêfîya wê de wê tenên din (yên din) ku wê weke hebin wê şîrovebikin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê werênina ser ziman.

Lê di wê nûqteyê de wê dikarê wê pirsê li ser felsefeya presokratikî wê bikê ku ew wê tenê wê bi çavkaniyê wê bibê û an wê aliyên wê yên din wê hebin û an wê nebin. Di awayekê din de wê, di wê temenê de wê mijarên kûrbûnê jî wê di wê temenê de wê were dîtin. Derketina li pêş a têgîna fîzîkê û li ser wê re hizirkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Çavkaniya xwezayî wê bi dîtbarîya wê ji zaninên amade ên ku ew bi têgîna mitolojikî ku ew hatina ser ziman wê dûr wê weke aliyekê wê yê ku wê were ser ziman bê. Di aslê xwe de di wê nûqteyê de ku em wê weke nûqteyê de wê werênina ser ziman û wê bibêjin emê karibin wê bi wê re wê bibêjin ku wê çawa wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Zanina fîzîkî û çavderî wê weke bingihê fahmkirinê a dervî wê di nava jîyanê de wê biafirênê. Ev jî wê hin bi hin wê pêşkeve. Pirsê çî ya wê bi wê re wê derkeve li pêş. Çî wê çibê wê bi wê re wê were li wê hizirkirin. Tişt wê bi xosletên wê û nitelikên wê re wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di rewşa lêpîrsînê de wê, homerus û hesiodos vegotinên mitolojîyî wê di rêzîna wan de ku wê werênina ser ziman wê bi wê re wê mijarên weke koka tiştê û hwd wê çawa wê werina ser ziman wê li wê bihizirin. Minaq wê di wê temenê de wê têgînên weke 'koka dînyê', 'koka gerdûnê', 'koka mirov', 'koka jîyanê', 'koka hebûnê' û hwd wê çend ji wan têgîn û fêrsên fahmkirinê ku wê bi wê re wê li wê bihizirin bin. Di wê nûqteyê de ew wê salixkiirên xwe wê dema ku ew didênina li holê wê di dewama wê de wê êdî wê lêpîrsîn wê bi wê re wê were kirin. Di wê temenê de wê pîrsên "gelo wusa" ya û an ligel wê rewşên din ên bi fahmkirinê wê bi hebûna xwezayî û hwd re wê li wê bihizirin. Di wê temenê de wê rewşên xwezayî wê di wê çerçoveyê de wê bo mejiyê ku ew dihizirê wê peyxamên pîr zêde ên afrîner wê biafirênê û wê bi wê re

wê di renekê de wê werênê ser ziman. Ev jî wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Homerus wê rewşên weke yên xwezayê û yazdanan wê di renekê de wê şîrovebikê. Rewşên weke şev û rojê û hwd wê weke hinek mijarên ku ew wê bi renekê epistemikî wê hilde li dest bê. Hesiodos wê bûyina yazdanan wê bixwezê ku ew kokan kifşbikê û wê salixbikê. Ew wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Çendî ku wê di renekê de wê ji nava vegotin û efsaneyan wê ew wê werênê ser ziman wê di dewama wê de wê ji aliyekê din ve jî wê aqilekê rasyonalkirî wê bikarbênê û wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Taybetmendiya herî girîng a felsefeya beriya Sokratî bikaranîna aqil ji bo ravekirina gerdûnê bû. Filosofên Pre-Sokratîk ev têgihîştinê parve kiribûn ku tenê ravekirinek heye ku hem pirjimarî û hem jî yekjimariya tevahiyê hesab bike, û ku ev ravekirin dê ne kiryarên rasterast ên xwedayan bê. Filosofên Pre-Sokratîk, ramana dahûrî û rexneyî bi redkirina ravekirinên mîtolojîk ên kevneşopî yên diyardeyên ku li dora xwe didîtin ji bo ravekirinên maqûltir destnîşan kirin. Hewldanên wan ber bi vekolîna bingeha wê ya xwezaya bingeîn a cîhana derve ve hatin rêve kirin. Gelek kes li rêgeza bûjenî (arkhe) tiştan û rêbaza çêbûn û windabûna wan geriyên. Wan tekezî li ser yekitiya maqûl a tiştan kirin û ravekirinên serxwezayî red kirin, li rêgezên xwezayî yên li cîhan û civaka mirovan digerin. Pêş-Sokratîkan dînya wekî kozmosek, rêkûpêkek birêkûpêk ku bi lêkolîna aqilane tê fahmkirin, didîtin. Di hewldanên xwe yên ji bo têgihîştina gerdûnê de, wan têgeh û têgehên nû yên wekî rîtm, simetrî, analojî, deduktîvîzm, reduksiyonîzm, matematîkizekirina xwezayê û yên din bi hizrên xwe re kifşkirin, bi zanin kirin û hanîn ser ziman. Têgeheke girîng a ku di ramana gelek filozofên beriya Sokratî de tê dîtin, arche ye. Li gorî çerçoveyê, ew dikare cûrbecûr wateyên têkildar bigire. Ev dikare were wateya destpêk an eslê xwe, binxêz dike ku ew bandûrek li ser tiştên ku werin şopandin heye. Taybetmendiyek hevpar a pêş-Sokratiyan bi hişmendiyek rastarast nebûna empirîzm û ceribandîna ji bo îsbatkirina teoriyên wan e. Dibe ku ev ji ber nebûna amûran an jî meyla dîtina cîhanê wekî yekitiyek ku nayê hilweşandin be, ji ber vê yekê ne gengaz e ku çavek ji derve li perçeyên piçûk ên xwezayê di bin kontrola ceribandîna de temaşe bike. Di wê nûqteyê de wê di dewama wê

de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê têngîna emprikî wê çendî wê weke ne li pêş bi hebûna xwe hebê jî wê di nava kiryar, çalaki, tevger, nerîn, çavdêrî û hwd de wê hin bi hin wê weke aliyekê ku wê xwe bide dîyarkirin û dest nîşandin. Di wê nûqtayê de wê dikarê wê bi rehetî wê bibêjê ku wan şêwayê aqilmeşandinê wê di awayek zêde giring û baş de wê pêşxistin û zêde pêşde birin. Di wê nûqtayê de wê, ew pêşdebirina wan wê, pîrr zêde wê wan bigihênên baş bi hînbûna wan (çav: Vamvacas, Constantine J. (28 May 2009). The Founders of Western Thought – The Presocratics: A diachronic parallelism between Presocratic Thought and Philosophy and the Natural Sciences. Springer Science & Business Media. pp. 17-20).

Ber vê yekê wê şêwayê aqilmeşandinê ku wê hin bi hin wê bi wan re wê pêşkeve wê weke pêwîst bê ku mirov wê weke mijarek teybet wê fahmbikê. Di aslê xwe de wê mijare aqilmeşandinê wê li dora dema sokrat û ji wî û pê de wê hin bi hin wê zêdetirî wê derkeve li pêş. Berî wê li ser şîroveyan, xwandina efsaneyan û ji wan gihiştina encaman, hanîna ser ziman a hizrên xwe weke di derbarê wê de û hwd de wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê pêşkeve, û wê derkeve li pêş,

Di wê temenê de wê di şîroveyên xwe de wê bi kifşkirina peyv, têngîh û zaninên nû û bi gotina wan re wê mijul bibin. Di wê temenê de wê li ser temenekê bi kifşkirina têngihên felsefeyî wê karibê wê ji wê aliyê ve wê weke demek kifşkirinê a bi hizirkirina demê û epistemeya wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di pêvajoya dema kevnera a bi felsefeyê ku wê pêşkeve de wê ev dema berî sokratikî wê weke demek pêşî a giring ku wê li ser temenê nerinê bi çavdêrîyan lê gihiştinê û bi wê bûna xwediyê nerînek emprikî û bi wê şîroveyên di cih de û weke wê xwestina kirinê re wê derkeve li pêş. Di wê nûqtayê de wê, ji wê dema pêşî ku wê hin bi hin wê derbas bibê wê hin bi hin wê, ji deme Zanon û heta dema demokrit û haraklit wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di dema duyem de wê hizrên weke yên gûharinê û logosê û hwd wê bi hev re wê li ser temenekê gerdûnî wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Di dewama wê de ku em bahsa wê bikin wê dema sêyem wê weke demek ku wê di wê de wê têngîna naturalismê wê pêşkeve û wê derkeve li pêş û wê bigihijê teoriyên xwe. Ji wê re wê

filosofên weke empedokles, anaksigoras, demokrit û hwd wê pêşavaniyê wê di rengê de wê weke ku wê bikin.

Sofist û weyna wan di pêşveçûn dema presokratikî de

Li ser rewşa sofistan û weyna wan çendî ku wê cih bi cih wê hinek hizrên wan wê werin û wê bigihijina heta roja me jî lê wê di rengê de wê karibê wê bibêjê ku wê, zêde di derbarê wan û weyna wan de wê zanin wê zêde nebin. Di wê temenê de wê Platon wê di nava danûstandinên xwe de wê bi zêdeyî wê li ser hizrên wan ên xwezayî wê bisekinê û wê di wê temenê de wê weke çerçoveyek aqilî a gûharîner a pênebawer wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê hizrên wan wê di rengê de wê di çerçoveya rexnegirtina xwe de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizrên sofistan wê di wê temenê de wê hinek sofist ku wê navê wan derkevina li pêş ên weke Gorgias, Antigone, Hippias, Alkidamos, Lykophon, Kallikles, Prodikos, Kritias, Simonides, Thyrasymakos û hwd bin. Lê di wê nûqteyê de wê filosofên weke protagoras û hwd jî wê di nava wan de wê were naskirin û wê ji wan di wê çerçoveyê de wê bahsa wan wê were kirin.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di rengê de wê werênê ser ziman ku wê bi hizrên wan re wê di wê temenê de wê bahsa wan wê were kirin û wê hizrên wan wê werina ser ziman. Sofist wê weke di rengê çinek civakî a serdest ku ew wê bi aqil û zanina xwe ya pêşketî û ji têgînên mitolojiikî re û an ji yên din ên mijarên jîyanî û hwd re bin wê hizir û nerina xwe wê bi wê re wê werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê weke ku wê were ser ziman wê di rengê de wê, bi zanina wan û rengê wê re wê, di şêwayekê de wê navê wan wê derkeve li pêş. Ew wê ne weke kesna ku wê bi têgînên kevneşopîyî ên weke yên fahmkirinê ê aqilê rûniştî û zaneyên wê bin. Di wê temenê de wê weke kesna di rewşa xwe de wê di rengê de wê bijîn. Di wê temenê de wê di şêwayekê de wê ev wê weke kesna ku wê hem weke derwîşan wê bigerihin û an jî wê weke kesna sofî wê di rengê de wê di rewşa xwe de wê bibin. Kes lê wan nasdikê û dizanê. Di wê temenê de wê serî li zanina wan wê bixin. Ew wê di wê temenê de wê weke di şêwayekê bi wê rengê wê weke weynek perwerdekirinê a mirovan bi zanekirina wan re wê bileyizin û wê bi wê re wê rabin.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê di renekê de wê weke memosteyna bi zane ên nava civakê ku ew bi zanîna xwe û aqilê yê pêşketî wê derkevina li pêş bin. Di nava wan de wê mijarên jîyanî, civakî, baweriyî, gerdûnî, kosmolojikî û hwd wê bi gelek aliyên din re wê li wê bihizirin û wê di wê temenê de wê werina li ser ziman. Her çendî wê dema ku wê bahsa wan û nerîna wan wê were kirin wê di temenê salixkiirna wê de wê, weke her tiştê wê weke wê herê bikin û wê di wê temenê de wê xwediyê têgînek xwezayî bin ku wê werina ser ziman wê zor bê ku mirov di hevbeşiyekê de bahsa wan û bi nerîna wan bikê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wan ê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê di renekê û awayekê de wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê bi kevneşopîyek hizirkirinê a dîbar û epistemolojîya wê re wê di şewayekê de wê were dîtin ku ew wê derkevina li pêş.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din bi hizra wan re wê werênê ser ziman ku ew wê, di nava civakê de wê hizrên ku ew wê weke ji filosofên ku ew derdikevina li pêş bi xwandin û dana ravakirinê jî wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê bi wê re wê weynekê wê bileyizin. Di wê çerçoveyê de wê di nava mirovan de wê bi hewldana dana fahmkirinê re wê di renekê de wê di wê rengê de wê weke ku wê weynekê wê bileyizin. Wê bi wê re wê hizrên xwe wê di şewayekê de wê weke ku wê werina ser ziman.

Protagoras ku wê were sofistekê wê werê dîtin ku ew wê li ser mijare yazdanan jî wê hizrên xwe wê werênê ser ziman û wê di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê bibêjê ku "di derbarê yazdanan de, ku ew hena û an nin in û yan jî ew di çî awa û şeklê de na ez nikarim wê kifşbikim. Ber ku wê li pêşîya zaninê wê pirsgirêka nedîyariyê û jîyane mirov a kin jî ku ew di nav de wê li pêşîya wê asteng bê" re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ew wê têgînek lêpîrsîner wê bi wê re wê li ser mijare yazdanan wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Gorgias ku wê weke filosofekê jî wê were nasin û wê weke sofistekê wê were dîtin wê di têgîna xwe ya gûmanbar de wê di renekê de wê bi wê rengê wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Wî di xwezayê de wê çî hebê û çî nebê wê li ser wê, di xwezayê de ku ew wê çawa wê hebê wê bisekinê. Li ser xwezayê wî nivîsî. Ew bi hizra xwe ya bi rengê ku ew dihênê ser ziman weke, " tiştê tune û tiştê ku ew heya jî ne bi derfete ji ber ku divê were hilberandin an bêsînor be, û ne bes e."

Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Lê li ser Gorgias wê zêde wê zanin wê nebin û di roja me de wê çendî dikarê wî weke filosof û an zaneyekê mazin wê were hasibandin jî wê niqaş wê di wê rengê de wê li ser wî werina meşandin.

Di wê nûqtayê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku sofistên yan hizrên xwe yê ku wan hanîna ser ziman wan qayd nekirina û yan jî yê ku ew qaydkirina wê zêde ji wan ne gihijina heta roja me. Ber vê yekê wê di derbarê hizrên wan de ku mirov wê bibêjê wê di wê temenê de wê ji yê ku ew bi rexneyî weke platon ku ew li ser wan dihênê ser ziman û an jî wê hinek hizirvan û filosofên weke protagoras ku wê bi hizirên xwe wê werênina ser ziman wê bi wê re wê bi sînor wê di derbarê wan û zanîna wan de wê zanina me hebê.

Lê tiştê ku em kifşdikin wê ew bê ku em ji wê nikarin gûmanê bikin ku ew wê di dema xwe de wê wê weynek dîrokî wê bi fahmkirina xwe re wê bileyizin. Di gelek şîroveyên xwe yê ku sa li ser mijarên yazdanî û an mitolojikî bi rengên salixkirinê û hwd re wê di mejiyê nirovan de wê cihbigirin û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di mijare gûharinê û pêşxistinê de wê di wê temenê de wê weke ku wê were dîtin wê weynek dîrokî wê bi hizrên xwe re wê di wê temenê de wê weke ku wê were dîtin wê bileyizin.

Sofist wê di wê nûqtayê de wê ji ber rewşên kêman zaninê wê hê jî wê di wê temenê de wê pirsên weke ew kina û hizrên wan çibûn wê werina kirin û wê di bersivên wan pirsan de wê zêde berfirehbûnek bi fahmkirinê û hanêna li ser ziman wê were dîtin ku wê nebê. Gelek hizir jî wê bi rengekê morfolojikî wê bi derhanîn ji hev û hwd re wê di şêwayekê de wê were dîtin ku wê werina hanîn li ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê aliyekê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê weyna sofistên a li ser esasê bûhûrîna ji dema mitolojiyê li dema felsefeyê û aqilê felsefeyê bê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê hem bi salixkirinê xwe û hem jî wê helwestên xwe yê bi zane ku ew didina nîşandin wê di rengekê de wê di wê demê de wê weke rê şanî mirovan bidin û wê bi wê re wê weynek giring wê di pêşketina mirov de wê were dîtin ku ew wê bileyizin. Platon li ser esasê îdeayên xwe yê mayinda û aqilê mayinda wê li wan wê rexneyê wê bigirê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Weki din wê weke ku wê bi navê sofistên weke Prodikos û Hippas wê were

ser ziman wê li ser hevwaterê û rewşa gotinê û roterikê û hwd re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Di nava tégînên platon de wê ev jî wê weke aliyekê ku wê li wê were rexnegirtin wê bê dîtin. Sofîstan di dewama wê de wê, li ser hevwaterê, rêziman û darêjkirinê wê bisekin in. Bi heman awayî, Sofîstan jî giranî didin mantiqê û bala wan dikişand ku wê tégînekbi aqil û an zanin wê çawa were birhankirin û an red kirin. Felsefe, wekî mijara perwerdeyîyê, û nirxandina cudahiyên civakî û newekheviyên wekî berhemên mirovan, pêşxistina hizra ku her kes wekhev e, parastina hiqûqa xwezayî û tégihîştina xwûdawendan wek mijarên sereke yên ku wê li ser wê bisekin bin. Sofîstan, ku tégihîştina cewhera xwûdayan weke wan mijareke rexnekirin ku ew ber ku ew nikare bikeve nav jiyana mirovan. Bi vî awayî sofîstan bi hizrên xwe yên li ser desthilatdarî, kevneşopîyê, zagon, hiqûq, pîvanên civakî û rewstî û hwd re zêde weynek vegûhar leyistin.

Mijare zaninê û bi şewayê wê yê hildana li dest a di dema presokratikî de

Mijare rengê hildana li dest a zaninê wê di rengekê de di herikina mijarê de me di awayekê de wê cih bi cih wê hanî ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ji xwe wê dema berî sokrat wê di serî de wê weke demek ku wê bi mijare zaninê û rengê wê re wê di şewayekê de wê were dîtin ku wê xwe bide dîyarkirin û wê li ser wê re wê filosofên wê demê wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Parmenides wê mijare tekitiyê wê hilde li dest. Anaximender wê mijare apeironê wê werênê ser ziman. Anaximenes wê hewayê wê bi rêgezî wê hilde li dest. Lê ew wê hemû jî wê weke ku wê çawa Thales wê mijare avê wê weke rêgezekê wê hilde li dest wê hildana li dest. Di wê nûqtayê de wê di rengekê de wê piştî wê Zanon û ji wî heta haraklit wê nîqaşên li ser tégîna logosê wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Haraklit wê mijare gûharinê û logosê wê bi hev re wê hilde li dest û wê bikê ku wê werênê ser ziman ku wê çawa wê, weke tégînek navendî a gerdûnê wê werênê ser ziman.

Di felsefeyên demê de wê bi zêdeyî wê weke ku mirov wê bi rehetî wê kifşbikê wê mijare gerdûnê wê weke mijare zêde giring ku wê li ser wê re wê hewldana fahmkirina wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin in û wê were hanîn li ser ziman. Wê dema ku em bahsa tégîna gerdûnê wê bikin wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê

giring ku wê karibê wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê mijare wê weke mijarek zêde giring a hemû filosofên demê bê.

Di wê nûqtayê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare gerdûnê wê, heta wê demê wê weke mijarek ku wê bi zêdeyî wê li ser wê di nava mitolojiyê de wê were lê hizirkirin û li ser wê pirr zêde wê têgîn û hizrên ku wê bi nerinek mitolojikî a bi hev re wê weke di ahengekê de wê bi wê re wê werina ser ziman. Minaq wê mitrayî wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê çerçoveyek sazûmanî a zêde pêşketî û ku wê di wê de wê pirr zêde wê di wê de wê bi hizrên xwe wê werênina ser ziman. Pergalek mitrayiyan a bi fahmkirina gerdûnê a wan wê niv bi niv bê. Wê nivê wê bi renegekê têgînên mitolojiyî wê were ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê bi temenekê felsefeyî û renegekê aqilî ê rasyonali wê were dîtin ku wê were fahmkirin û wê were ser ziman.

Zerdeşt wê di dîmenekê de ew wê pergale bi tememî wê weke ku wê bi hizrên wî yên avestayî wê werina dîtin wê bi felsefeyî û nerinek felsefeyî wê bikê ku ew wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Her çendî ku wê gotinên ku ew wê weke yên berê ew wê bi wan wê werênê ser ziman jî lê di salixkirinên xwe de wê bi têgînek rasyonalitya felsefeyî wê di renegekê de wê weke ku wê bi wê re wê di renegekê de wê weke ku wê bi wê re wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Çerçoveya zerdeştî ku ew wê pêşbixê wê pirr zêde wê berfireh û wê bi hizrên wê re wê bandûra wê ji temen ve wê li demên felsefeyê ên piştre ku wê werina pêşxistin wê li wan wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dema ku em çavkaniyên filosofên xwezayê ên weke ku ew wê bi têgîna elementên weke agir, avê, axê û hewayê û hwd wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê ew wê, weke elementên ku ew bi felsefeyî wê bi pêvajoyên demdirêj ên hizirkirinê wê bi temen bikin bin. Ew wê, di wê temenê de wê pênc elementan wê derxistina li pêş. Elementên ku ew derxistina li pêş wê agir, av, ax û hewa bê. Li rex wê weke elementa pêncem ku ew dihasibênin û wê dihênina ser ziman wê ya aqil bê û ew wê di wê çerçoveyekê de wê bi wê re wê di renegekê de wê bi têgihek rêgezî wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renegekê de wê weke ku wê were dîtin wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Ji wê aliyê ve wê çerçoveya hizirkirina wan û têkiliyên nava wan elementan bi fahmkirinê wê di wê temenê de wê di renegekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku ew wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renegekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman.

Di dewama wê de wê dema ku em wê werina demên piştre ên destpêkên demên presokratikî wê di wê temenê de wê ev herdû ali wê mitrayî û zerdeştî wê bi hemû azmûnên xwe re wê xwediyê bandûrek teybet a ku mirov wê karibin di serî de bi wan re wê fahmbikin û werênina ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ji parmenides û heta zanon û haraklit û hwd wê hemû filosofên xwezayê wê di wê demê de wê di rengekê de wê bi van elementan wê bihizirin. Lê bi gelemperî wê elementa êgir wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê derkeve li pêş.

Wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê ku wê elementa êgir wê di wê çerçoveyê de wê weke haraklit wê filosofên din jî wê di rengekê de wê li wê bihizirin.

Dema ku em werina ser têtîna têtîna fahmkirinê wê di wê temenê de wê rewşa gerdûnê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê ku wê bibê mijare felsefeyê. Thales, anaximender, anaximenes, haraklit, demokrit, pisagor, û hwd wê weke filosofên din ên xwezayî jî wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Minaq ku em di wê nûqtayê de wê bahsa têtîna gerdûnê bikin em dikarin bahsa filosofên weke Philolaous û Diogenes dikarê navê wan hilde li dest. Diogenes wê di rengekê de wê bixwezê ku ew mijare gerdûnê ew hilde li dest û wê, çawa avabûna wê û çawa wê di yekitiyekê de wê bimênê wê bixwezê ku ew wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Diogenes wê di rengekê de wê weke filosofekê ku wê weke hizra razber û nîqaşkirinên ku ew pêşdixê re wê di demên hemdem de wê bi zêdeyê wê were pênasin. Di awayek de wê hizrên Philolaous û Diogenes wê di şewayekê de wê weke ku wê were ser ziman wê bandûra wan li ser hizrên pisagor, anaksigoras û empedokles û hwd jî wê bibê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê bahsa wan û hizrên wan wê were kirin.

Philolaus yek ji sê kesayetiyên herî berbiçav ên kevneşopiya Pisagoriyan û kesayetê herî berbiçav ê dibistana Pisagoriyan têt gotin. Pisagoras dibistanek felsefeyê ku hem matematîk û hem jî mîstîsîzm lê serdest bû, pêş xist. Pir tiştên ku îro di derbarê pergala stêrnasî ya Pisagoriyan de têt zanîn jî nêrînên Philolaus têtê girtin. Dibe ku ew yekem kes bû ku li ser doktrîna Pisagoriyan nivîsand. Di dewama wê de

wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, Philolaus wê bi hizrên xwe wê bandûra wî pisagoriyan wê bikê. Ew wê, di wê nûqtayê de wê di nava pisagoriyan de wê ber vê yekê wê were hildan li dest. Wê navê wî ji jê wê were bahskirin. Weki din li gorî wî her tişt wê di nava ahengekê de wê bibê û wê li dijî hizrên weke ku wê dûnyê wê weke navend wê bibînin wê derkeve. Di wê nûqtayê de wê di rengekê de wê biqasî ku wê were ser ziman Philolaus wê rojê wê weke navend wê herê bikê û wê ji wê bahs bikê û wê werênê ser ziman.

Di derbarê hizrên Philolaous de wê di "stobaeus" wê bi wê rengê wê ji jê were bahskirin. Weki din wê li ser xwezayê, gerdûnê û dûnyayê wê di wê temenê de wê hizrên wî yên ku ew dihênê ser ziman wê hebin. Phillaous wê dema ku ew wê bahsa xwezayê wê bikê wê bi van gotinan wê werênê ser ziman. "Xweza wê di nava ahengekê de wê hebê. Cewherê tiştan wê sermedî bê. Ku wê zanina wê ne aîdî mirov bê wê xwezayek bêhempa wê hebê. Lê dîsa jî yek ji wan tiştên ku me nas dikin û ji me re têne zanîn dê ne bi derfet be ku bigihîje zanîna me, heke ev esl, bingeha hundurîn a rêgezên ku cîhan li ser hatine damezrandin, ankû hêmanên sînordar û bêsînor nebûya." Philolaus hewl dide ku nîşan bide ka gerdûna birêkûpêk a ku em dizanin çawa di rewşa xwe ya îroyîn de bûye. Ew dibêje ku ev yek bi çalakiya lihevhatina li ser maddeyek bingehîn ku em nizanin lê divê em jê derxînin derdikeve holê. Ev mijar ji hêmanên bingehîn ên cihêreng pêk dihat, û ahengê wan bi vî rengî li hev anî ku "fosmos"ê xwezayê bû cîhanek birêkûpêk. Philolaus dibêje ku di naverastê de, di navendê de agir heye [...] û dîsa li xala herî bilind agir heye û her tiştî dorpêç dike. Bi cewherê xwe ew pêşî navîn e, û li dora wê deh laşên xwedayî direqisin - ezman, gerstêrk, paşê roj, paşê hîv, paşê dinya, paşê dinyaya dijber û paşê jî ji agirê bûya li navendê. Ew beşa herî bilind a jîngehê, ku hêmanên di paqijiya xwe de têne dîtin, Olîmpus dibêje; Herêmên li jêr rêgeha Olîmposê ew in ku pênc gerstêrkên bi tav û heyv lê ne, dinya dibêje; Beşa li jêr wan, di bin heyvê û li dora Cîhanê de, ku tê de nifş û guherîn çêdibin, jê re ezman tê gotin.

Di dewama wê de wê dema ku em bahsa hizrên Diogenes bikin wê di wê temenê de wê karibê weke aliyekê din ê bi hizirkirinê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Hizrên Diogenes wê di rengekê de wê weke di rengekê weke anaximenes wê di rengekê de wê hewayê wê weke navend bi rêgezî wê bibînê û wê werênê ser ziman.

Diogones wê, bibêje ku wê xwezaya gerdûnê hewa bê, bêsînor û sermed bê, her ku gurtir dibe, kêr dibe û taybetmendiyên xwe diguherîne,

darêjkên din derdikevin holê. Di nav doktrînen wî yên din de, tê gotin ku wî bawer kiriye ku hejmareke bêdawî cihan û cîhên bêdawî hene. Ew dihênê ser ziman ku wê hewa wê dûnyayên din wê derhênê li holê. Ew wê bi wê bawer nekê ku wê her tişt wê ji nebûnê wê bibê. Ber wê yekê mirov nikaribê wê li hîçbûnekê wê lê daxînê. Ew di dewama wê de wê bê gotin ku wê werênê ser ziman ku wê dûnya wê gilover bê û wê di navika wê de wê, germî wê hebê û wê her ku wê bi ber derveyiya wê ve wê herê û an wê ji navikê wê dûrkeve wê, hişkbûn û sarbûn û fizikîbûna wê bibê.

Di derbarê hizrên Diogenes de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji beşa xabate wî ya ku wê aristo wê di xabate xwe ya dîroka heywanan de wê werênê ser ziman wê di wê de wê, li ser anatomiya mirov wê weke ku wê bisekinê. Di wê nûqteyê de wê mijare fizyoloji û anatomiyê wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê weke ku wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Ew wê, weki din wê li ser hebûna dûnyê û rewşa wê ya fîzîkî wê bisekinê û wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew hizrên xwe wê werênê ser ziman. Diogenes wê biqasî ku mirov wê bi wê rengê ji hizrên wî fahmbikê wê mijare xwezayê wê bi temenekê fizyolojikî û naturalismî wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di diogenes wê mijare hebûnê wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê û wê di ahengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê li ser wê bisekinê û wê di rengekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Yek ji berhemên Diogenes bi awayekî tam nehatine heta roja me. Piraniya qatên bermayî yên xebata Diogenes ji Simplicius, û di şîroveyek li ser Fîzîkê ya Arîsto nivîsî û tê de çend gotinên dirêj ji xebata Diogenes radigihênê. Li ser bingeha vegotina Simplicius, ji bo zanyarên nûjen ev e ku Diogenes çar berhemên cihê, "Li ser Xwezayê", "Li ser Xwezaya Mirov", "Meteorolojî" û "Li Dijî Sofîst" an jî beşên ku bi hev re têkildar in, nivîsandine. Li ser hin mijarên din din jî wê biqasî ku wê were dîyarkirin ew wê nivîsênê û wê hizrên xwe wê bînenê ser ziman.

Di çerçoveya xabatên Diogenes de jî û Philolaous de jî wê aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê li ser xwezayê û gerdûnê wê di şewayekê de wê bi wê rengê wê binivîsênin û ew wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, mijare xwezayê wê

di rengekê de wê li ser wê bisekin in û wê bi wê re wê werênina ser ziman. Lê wê dema ku em ji navaroka felsefeya diogenes wê fahmdikin ku ew wê, hinek hevrastên bi hizirkirinê wê weke bi felsefeya wî û ya anaxsigoras û hwd re wê hebê ku mirov kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Çavkani:

- *Osborne, Catherine (2004). *Presocratic Philosophy: A Very Short Introduction*. OUP Oxford.
- *McCarthy, John C. (1999). "Bacon's Third Sailing: The 'Pre-Socratic' Origins of Modern Philosophy". In McCoy, Joe (ed.). *Early Greek Philosophy: Reason at the Beginning of Philosophy*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- *Longrigg, James (7 March 2013). *Greek Rational Medicine: Philosophy and Medicine from Alcmaeon to the Alexandrians*. Routledge
- *Palmer, John (2008). "Classical Representations and Uses of the Presocratics". In Curd, Patricia (ed.). *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*. Daniel W Graham. Oxford University Press,
- *Runia, David T. (2008). "The sources of pre-Socratic philosophy". In Curd, Patricia (ed.). *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*. Daniel W Graham. Oxford University Press,
- *Taub, Liba (2020). *The Cambridge Companion to Ancient Greek and Roman Science*. Cambridge University Press
- *Vamvacas, Constantine J. (28 May 2009). *The Founders of Western Thought – The Presocratics: A diachronic parallelism between Presocratic Thought and Philosophy and the Natural Sciences*. Springer Science & Business Media.
- *Waterfield, Robin (2000). *The First Philosophers: The Presocratics and Sophists*. Oxford University Press
- *Wright, M.R. (27 October 2008). "Presocratic cosmologies". In Curd, Patricia (ed.). *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*. Daniel W Graham. Oxford University Press,
- *Graham, D. W. (2010). *The Texts of Early Greek Philosophy: The Complete Fragments and Selected Testimonies of the Major Presocratics*. 2 vols. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- *Vlastos, G. (1995). *Studies in Greek Philosophy*. Vol. 1, *The Presocratics*. Edited by D. W. Graham. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
- *McKirahan, R. D. (2011). *Philosophy before Socrates, An Introduction With Text and Commentary*

*Gagarin, Michael; Woodruff, Paul (2008). "The Sophists". In Curd, Patricia (ed.). The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy. Daniel W Graham. Oxford University Press,

*Frede, Michael (2008). "Aristotle's Account of the Origins of Philosophy". In Curd, Patricia (ed.). The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy. Daniel W Graham. Oxford University Press

*Burkert, Walter (27 October 2008). "Prehistory of Presocratic Philosophy in an Orientalizing Context". In Curd, Patricia (ed.). The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy. Daniel W Graham. Oxford University Press, USA.

*Curd, Patricia (2020). "Presocratic Philosophy". In Edward N. Zalta (ed.). Stanford Encyclopedia of Philosophy. Metaphysics Research Lab, Stanford University

..

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2022

.